

Med egna ögon

– svenska vardagsförståelser av rasism

Rapportförfattare: Oscar Österberg

Med egna ögon

– svenska vardagsförståelser av rasism

Rapportförfattare: Oscar Österberg

Titel: Med egna ögon
– svenska vardagsförståelser av rasism

Rapportförfattare: Oscar Österberg.

Grafisk design: Direktör Wigg reklambyrå

Forum för levande historia
Stora Nygatan 10–12, Box 2123, 103 13 Stockholm
Tel: 08-723 87 50
info@levandehistoria.se
www.levandehistoria.se

ISBN 978-91-86261-67-2
© Forum för levande historia

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Förekomsten av rasism.....	7
Uppfattningar om rasismens förändring.....	8
Grupper som anses vara utsatta för rasism	8
Vad anses vara rasism?	9
Var anses rasism vara vanligt förekommande?.....	9
Vad anses orsaka rasism?	10
1. Inledning	11
Syfte och frågeställningar.....	13
Underlag och metod	13
Disposition.....	15
2. Rasismens förekomst	16
Skilda uppfattningar i olika grupper?	17
3. Rasismens förändring	26
4. Rasismens offer	32
5. Rasismens väsen	40
6. Rasismens arenor	45
7. Rasismens orsaker	49
8. Avslutningsvis	52
Referenser	54

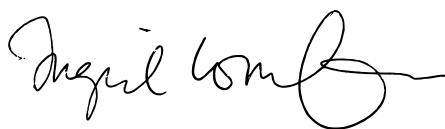
Förord

Forum för levande historia är en myndighet som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Vi bedriver utåtriktad verksamhet med inriktning på kunskap, kultur och fortbildning.

I januari 2015 fick Forum för levande historia i uppdrag av regeringen att genomföra en utbildningsinsats om olika former av rasism och intolerans i historien och idag. En viktig del i detta arbete är att ta fram en kunskapsgrund som kan utgöra stommen i utbildningsverksamhet, något som bland annat har gjorts genom att myndigheten har låtit ta fram ett antal forskningsinventeringar.

Rasism är ett ord som inte bara används av forskare, utan av väldigt många människor. För att förstå hur rasism uppfattas i samhället har myndigheten låtit komplettera forskningsrapporterna med en undersökning om människors uppfattningar om rasism i det svenska samhället.

I slutet av 2017 lät myndigheten, i samarbete med Novus, genomföra en undersökning där svarspersonerna fick svara på olika frågor om vad de ansåg vara rasism och om förekomsten av rasism i dagens Sverige. I denna rapport presenteras huvudresultaten av undersökningen. Människors förståelse av rasism är både komplex och, förefaller det, ganska snabbt föränderlig. Detta visar inte minst på vikten av att fördjupa kunskapen inom detta område.

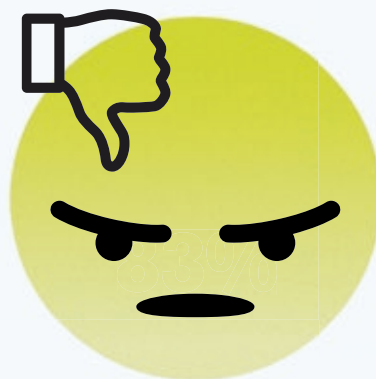

Ingrid Lomfors

Överintendent, Forum för levande historia

Förekomsten av rasism En majoritet av svarspersonerna, 83 procent, svarade "ja" på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället. Endast en minoritet, 5 procent, svarade "nej", medan 12 procent sade sig sakna uppfattning.

Var anses rasism vara vanligt förekommande? Störst andel nämnde internet och sociala medier. Endast en liten andel respondenter var av uppfattningen att rasism är någonting som förekommer bland vänner.

"Har rasismen i det svenska samhället har förändrats under de senaste 12 månaderna?"

Hälften av de tillfrågade såg rasismen som oförändrad, medan 44 procent svarade att de hade uppfattningen att rasismen hade ökat något eller mycket under det gångna året.

Flertalet svarspersoner i undersökningarna 2017 ansåg att det finns grupper som är utsatta för rasism i dagens svenska samhälle. I detta avseende skiljer sig resultatet avsevärt från SOM-undersökningarna 2014 och 2015 då en betydligt mindre andel svarade att olika grupper var utsatta för rasism i Sverige.

Rasismen har minskat

Varken ökat eller minskat

Rasismen har ökat

Sammanfattning

I denna rapport presenteras människors föreställningar om rasism i det svenska samhället, baserat på webbintervjuer som genomfördes under november-december 2017 i Novus representativa och slumpmässigt rekryterade Sverigepanel. Dessutom beskrivs föreställningar om rasism i förhållande till olika bakgrundsfaktorer.

Förekomsten av rasism

En majoritet av svarspersonerna, 83 procent, svarade ”ja” på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället. Endast en minoritet, 5 procent, svarade ”nej”, medan 12 procent sade sig sakna uppfattning. Majoriteten av de tillfrågade, 88 procent, ansåg likväl att Sverige hade ungefär lika mycket eller mindre rasism som övriga länder i Europa och endast en minoritet (4 procent) ansåg att det skulle finnas mer rasism i Sverige.

Olika bakgrundsfaktorer har en inverkan på svaren. Män svarar i större utsträckning än kvinnor att det inte finns rasism i det svenska samhället. Äldre personer svarar i lägre utsträckning att det finns grupper som utsätts för rasism och de tenderar i stället att i högre utsträckning svara att de saknar uppfattning i frågan. Det går även att se en tydlig koppling till utbildning. Människor med hög utbildning tenderar att ha en tydligare uppfattning i frågan och att i högre utsträckning än övriga svara att det finns grupper som är utsatta för rasism i samhället.

En fördjupad analys där effekten av olika faktorer prövas mot varandra visar emellertid att det som har en signifikant effekt på svaret ”ja” på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället är i stället några andra faktorer. Om respondenter svarar att de själva har bevittnat rasism är det mer sannolikt att de svarar ”ja”, vilket kanske inte är särskilt märkligt. Sannolikheten för detta svar är emellertid också större om svarspersonerna har hög tillit till informationskällor om rasism, om de ofta pratar om rasism med sina vänner, samt med en betydligt svagare effekt än de förstnämnda faktorerna att de bor i någon av landets större städer, men inte i storstäderna Stockholm, Göteborg eller Malmö. Det som visar sig ha signifikant effekt för svaret ”nej” på samma fråga är däremot att svarspersonerna säger sig inte ha bevittnat rasism i Sverige under det senaste året och att de har låg tillit till information om rasism från olika källor.

Uppfattningar om rasismens förändring

Respondenterna fick även svara på frågan om rasismen i det svenska samhället har förändrats under de senaste 12 månaderna. Hälften av de tillfrågade såg rasismen som oförändrad, medan 44 procent svarade att de hade uppfattningen att rasismen hade ökat något eller mycket under det gångna året.

Kvinnor svarade här i högre utsträckning än män att rasismen har ökat. Ser vi till ålder är det framför allt bland personer i åldrarna 50–64 år som vi möter uppfattningen att rasismen har ökat något eller mycket, medan de yngre respondenterna i en högre utsträckning tenderade att se den som oförändrad. Vidare tenderade personer bosatta i Stockholm, Göteborg eller Malmö att i högre utsträckning än övriga svara att rasismen hade ökat under det senaste året. Det var även en större andel av de som sade sig ha bevittnat rasism under det senaste året som svarade att de tyckte att rasismen hade ökat, jämfört med genomsnittet.

Grupper som anses vara utsatta för rasism

På frågan om vilka grupper som ofta utsätts för rasism i det svenska samhället svarade den största andelen judar, följt av invandrare, muslimer, alla eller många, samt romer. Även här går det att konstatera skillnader i avseende på kön. Män tenderar att i högre utsträckning än kvinnor lyfta fram svenskar som en grupp som är utsatt för rasism, medan kvinnor däremot i högre utsträckning nämner invandrare, flyktingar och asylsökande.

Vidare finns det skillnader som går att föra tillbaka på ålder. Medan endast 20 procent av svarspersonerna i den yngsta åldersgruppen har angett judar som en grupp som utsätts för rasism är det hela 36 procent av de i den äldsta som har angett denna grupp. Det är däremot främst bland människor under trettio års ålder som vi möter uppfattningen att alla är utsatta för rasism i det svenska samhället. Det finns också en signifikant effekt för högre utbildning på svaren att judar och muslimer är grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället.

Det går också att notera att svarspersoner som är bosatta i Stockholm, Göteborg och Malmö i högre utsträckning än de som är bosatta i övriga delar av landet har svarat att judar är en grupp som utsätts för rasism. Däremot är de mindre benägna att nämna begreppet invandrare.

Vad anses vara rasism?

I undersökningen ombads även respondenterna att ge ett exempel på vad de uppfattade som rasism. Utifrån svaren förefaller det som att begreppet "rasism" för en ganska stor grupp människor är någonting som är kopplat till skillnader i utseende. För de allra flesta är det däremot frikopplat från termen "ras". Det framgår också att många förknippar rasism med vad vi skulle kunna kalla för hatbrottsbeteenden. Något mer än var fjärde respondent har givit sådana exempel. Mer än var femte person i undersökningen har även lyft fram olika former av diskriminering som exempel på rasism. Här kan man dock iaktta skillnader i avseende på kön, ålder och utbildningsnivå.

Var anses rasism vara vanligt förekommande?

Svarspersonerna fick svara på ifall de ansåg att rasism var vanligt på allmänna platser, på arbetsplatsen eller i skolan, vid anställnings- och rekryteringssituationer, i samband med fritidsaktiviteter, på internet och i sociala medier, samt bland vänner. Störst andel nämnde internet och sociala medier, följt av i fallande ordning allmänna platser, arbetsplatsen eller skolan, anställnings- och rekryteringssituationer och fritidsaktiviteter. Endast en liten andel respondenter var av uppfattningen att rasism är någonting som förekommer bland vänner.

Även här har emellertid olika bakgrundsfaktorer betydelse. För svaret att rasism är vanligt eller mycket vanligt på allmänna platser går det att fastställa signifikanta effekter för kön, ålder, utbildning, bostadsort, samt för att ha bevittnat rasism. När det gäller svaret att rasism är vanligt eller mycket vanligt på arbetsplatser och skolor föreligger signifikanta effekter för kön samt för att ha bevittnat rasism. Vad gäller anställningssituationer finns det en signifikant effekt för svarspersonernas tilltro till information om rasism från olika medier, för kön och för ålder. När det gäller internet och sociala medier finns det signifikanta effekter för kön, utbildning, tillit till information om rasism, samt för hur ofta personer pratar med vänner om rasism. Slutligen, när det gäller rasism i samband med fritidsaktiviteter går det att se en svag men signifikant positiv effekt för svarspersoner i åldersgruppen 50–64 år, det är alltså mer sannolikt att en person i denna grupp svarar att rasism förekommer i samband med fritidsaktiviteter än att någon i de övriga åldersgrupperna gör det.

Vad anses orsaka rasism?

I undersökningen ställdes också en öppen fråga om vad som var den största orsaken till att rasism uppstår. De fem vanligaste förklaringarna var i fallande ordning: okunskap (48 %), rädsla och osäkerhet (23 %), bristande integration (8 %), kriminalitet bland invandrare (6 %), samt kulturkrockar (6 %). Också i detta avseende går att se en tydlig skillnad mellan kvinnor och män. Kvinnor tenderar att i betydligt större utsträckning än män ange okunskap samt rädsla och osäkerhet som de viktigaste förklaringarna till rasism. Det finns även signifikanta effekter för ålder och utbildning när det gäller svaren på denna fråga. Yngre personer tenderar att i större utsträckning föra fram okunskap som en förklaring till rasism. Även personer med universitets- och högskoleexamen pekar i större utsträckning ut okunskap respektive rädsla och osäkerhet som förklaringar till rasism.

1. Inledning

”Termen ’rasism’ lever många liv såväl inom forskningen på området etniska relationer som inom den massmediala världen och vardagslivet. Man kan knappast öppna en svensk tidning utan att möta termen i något mer eller mindre sensationsbetonat sammanhang. Medan forskarna med stor frenesi producerar ständigt nya varianter på termens betydelse, förefaller både det massmediala språket och vardagsspråket numera ha accepterat en maximalt vid betydelse hos termen: ’rasism’ är något som definitionsmässigt präglar majoritetsbefolkningens förhållningssätt till ’invandrare’. Medan de distinktioner mellan olika ’rasismer’ som produceras av forskarna bidrar till språkförbistringen bl a genom sina oklara relationer till den faktiska verkligheten, består massmedias bidrag till samma förbistring i att den nebulösa, allomfattande betydelse som där tilldelats termen ’rasism’ drar många olika skeenden i denna verklighet över en kam.”¹

Så beskrev Anders Lange situationen som han uppfattade den från 1992 års horisont. Mer än tjugofem år senare kan vi konstatera att termen ”rasism” är än mer frekvent förekommande såväl inom svensk samhällsvetenskaplig forskning som i massmedia och sociala medier. Om man till exempel gör en sökning på rasism* i sökmotorn Google Scholar, som främst är inriktad mot artiklar och böcker av mer akademisk natur, får man ungefär 13 500 träffar.² Gör man det med det engelska ordet racism* ökar antalet träffar till över 1 300 000.³ Nöjer vi oss inte med detta utan går över till ”vanliga” Google och åter söker på den engelska termen racism får vi mer än 85 000 000 träffar.⁴

Således saknas det knappast information om rasism. Frågan är däremot om vi för den skull nu skulle vara mer eniga om vad termen rasism ”egentligen” betyder än vad människor tycks ha varit 1992. Åtminstone Langes observation om distinktionen mellan forskares språkbruk och vardagsspråket är av allt att döma fortfarande relevant.

De allra flesta är säkert överens om att alla uttryck för rasism är allvarliga samhällsföreteelser som bör motverkas. Däremot kan människor ha olika uppfattningar om hur vanligt förekommande sådana uttryck är i dagens svenska samhälle, även om det finns en

1 Lange 1992, s. 11.

2 https://scholar.google.se/scholar?hl=sv&cas_sdt=0%2C5&q=rasism*&btnG= [2018-09-06].

3 https://scholar.google.se/scholar?hl=sv&cas_sdt=0%2C5&q=racism*&btnG= [2018-09-06].

4 https://www.google.com/search?source=hp&cei=5XGRW6CiNqyFrwTOM6OoDg&q=racism&coq=racism&gs_l=psy-ab.3..35i39k1l2j0i67k1j0i203k1j0i203k1j0i67k1j0i10k1j0j0i203k1.2267.3078.0.3955.7.6.0.0.0.76.385.6.6.0....0...1c.1.64.psy-ab..1.6.383.0..0i131k1.0.gse-feXVGw5Q [2018-09-06].

numera ganska omfattande empirisk forskning som har väl belagt deras existens. En svårighet som särskilt infinner sig för den som vill veta mer om utvecklingen över tid är emellertid att det inte finns många undersökningar som återkommande med samma metod försöker mäta rasistiska attityder och erfarenheter av rasism i Sverige. De undersökningar som genomförs fokuserar dessutom ofta på olika samhällssektorer och på olika slags uttryck för rasism.⁵

Rasism är därutöver en knepig term. Fastän den är ofta förekommande i samhälls- och kulturdebatt, i nyhetsrapportering och i sociala medier finns det som Lange påpekar ingen enighet om vad termen egentligen syftar på för fenomen. För en del handlar det främst om ett tankegods och individers handlingar med kopplingar till detta tankegods. För andra är rasism någonting som främst har att göra med samhällets strukturer och behöver till exempel inte nödvändigtvis vara rotad i någon särskild uppfattning om existensen av särskilda ”människoraser”. Det finns även andra termer som ofta används för att beskriva fenomen som av många betecknas som rasism, till exempel främlingsfientlighet eller intolerans, och det är inte självklart hur människor i allmänhet ser på den inbördes relationen mellan sådana termer. Inte minst av denna anledning är det ofta svårt att avgöra vad någon menar när hen hävdar att det finns eller inte finns rasism i det svenska samhället. En stor del av det offentliga samtalet om förekomsten av rasism i det svenska samhället förs dessutom, såsom fallet är med många andra samhällsproblem, främst av politiker och andra opinionsbildare, av personer med ett starkt engagemang i civilsamhället, samt av forskare – framför allt inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna – och vi vet relativt lite om hur befolkningen i stort ser på förekomsten av rasism i dagens Sverige.

För att skapa en bild av situationen lät Forum för levande historia i samarbete med Novus i slutet av 2017 genomföra en undersökning om människors uppfattningar om förekomsten av rasism i Sverige. Varför skulle då detta överhuvud vara intressant att veta? Ett skäl skulle kunna vara att människors uppfattningar om världen påverkar deras handlande. Om människor till exempel anser att det finns mycket eller lite rasism i samhället så kommer det sannolikt att påverka om och i så fall hur de väljer engagera sig för att motverka rasism, oavsett vad de menar med detta ord. Ett annat skäl är att det kan bidra till en bättre förståelse för varför människor kan ha så olika uppfattningar i frågor som rör rasism, något som i sin tur förhoppningsvis kan underlätta ett sakligt och konstruktivt samtal. För den som är engagerad i någon form av utbildningsverksamhet om rasism, framför allt utanför skolans ramar, torde det dessutom vara viktigt att

5 I en nyligen genomförd inventering identifierades 14 sådana undersökningar. Mångkulturellt Centrum 2017, s. 4.

i görligaste mån veta någonting om förförståelsen av ämnet hos olika grupper.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rapport är att fördjupa kunskapen om svenska vardagsuppfattningar om rasism i dagens svenska samhälle för att därigenom förbättra möjligheterna att genomföra utbildningsinsatser om rasism och intolerans i historien och i dag, i enlighet med ett särskilt regeringsbeslut.⁶ Undersökningen tar sin utgångspunkt i följande frågeställningar:

- anser svarspersonerna att det finns det grupper i dagens Sverige som utsätts för rasism?
- anser de att rasismen har ökat eller minskat i det svenska samhället?
- vilka grupper anses vara utsatta för rasism i det svenska samhället?
- vad anses vara rasism?
- på vilka platser eller i vilka sammanhang anses det är vanligt att rasism förekommer?
- vad är det som anses orsaka rasism?

Underlag och metod

Datainsamlingen genomfördes under två perioder, 30 november – 8 december respektive 14–19 december 2017 genom webbintervjuer i Novus representativa och slumpmässigt rekryterade Sverigepanel med efterstratifierade urval. Ursprungligen var endast en undersökning planerad, men när det visade sig att en av frågorna var så formulerad att den gick att tolka på två sätt genomfördes ytterligare en panelundersökning en dryg vecka efter den första. I denna andra undersökning ställdes dock inte alla frågor som ingick i den första. Totalt genomfördes 2 112 intervjuer med individer i åldrarna 18–79 år.

Materialet har inledningsvis analyserats på aggregerad nivå för att studera övergripande mönster. Därefter har undersökningen inriktats på att finna eventuella samband mellan svarspersonernas svar och ett antal olika bakgrundsvariabler.⁷ Det finns en omfattande forskning om rasism, främlingsfientlighet och intolerans som har genererat olika teorier om hur dessa fenomen bäst kan förklaras. Däremot är det mindre vanligt med undersökningar som undersöker uppfattningar

6 Uppdrag att genomföra en utbildningsinsats om olika former av rasism och intolerans i historien och i dag. Ku2015/319/K, 2015-01-29.

7 Rapportförfattaren vill framföra ett varmt tack till Jacob Severin som har läst och kommenterat delar av rapporten. Din konstruktiva kritik har avsevärt förbättrat texten! Alla återstående eventuella missförstånd, felaktigheter och mindre kloka formuleringar är självfallet rapportförfattarens ansvar.

om rasism och såväl det teoretiska som det empiriska forskningsläget är här begränsat. Den viktigaste utgångspunkten i valet av bakgrundsvariabler har därför istället varit 2014 års nationella SOM-undersökning som bland annat också studerade svenska uppfattningar om rasism.⁸

I denna visade det sig att det fanns tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns uppfattningar om rasism och kön. Det kommer därför att vara en av de variabler som inkluderas i analysen. SOM-undersökningen påvisade även en tydlig skillnad mellan åldersgrupper och det finns därför anledning att även studera effekten av åldersskillnader. 2014 års undersökning kunde även visa att människors utbildningsnivå hade betydelse för hur de svarade på frågan om det finns rasism i det svenska samhället. Utbildning blir därför en tredje bakgrundsvariabel att ta hänsyn till i analysen. En fjärde variabel blir boendeort. För att återigen hänvisa till SOM-undersökningen 2014 så visade den på tydliga skillnader mellan stad och land.

Därtill ingår några variabler i analysen som inte användes i SOM-undersökningen. För att få en indikator på svarspersonernas intresse för eller medvetande om rasism som samhällsfenomen har respondenterna även fått besvara en fråga om hur vanligt det är att de talar med vänner om rasism. Detta blir den femte variabeln. Undersökningen fokuserar även på den närmast epistemologiska frågan om vilken betydelse som människors kunskapsinhämtning om rasism har för deras uppfattningar om rasism i det svenska samhället. För att studera detta har respondenterna till att börja med fått uppge ifall de själva har bevittnat rasism i Sverige. Svaret på denna fråga utgör den sjätte variabeln. Slutligen, för att mäta tilliten till information om rasism, har de fått besvara ett batteri med åtta frågor om deras tillit till information om rasism: från internet och sociala medier, kommersiella medier, public service, myndigheter, ideella organisationer, rikspolitiker, lokalpolitiker, samt familj och vänner. Utifrån svaren har ett index med tre skalsteg, låg tillit, medelstor tillit och hög tillit, konstruerats. Cronbach's Alpha är 0,853, vilket visar att indexet är användbart för vårt ändamål.

Som ett tredje och sista led i analysen har, i de fall då underlaget varit tillräckligt stort för att tillåta detta, en serie logistiska regressionsanalyser genomförts. Målet har inte varit att i första hand ta fram en modell, utan att testa de olika bakgrundsvariablernas inverkan på den beroende variabeln när effekten av andra faktorer rensas bort. Ett problem i detta sammanhang skulle vara om det finns kollineära eller nästan kollineära bakgrundsvariabler. Fördjupad analys har dock visat att detta inte är fallet. Ingen av de inkluderade variablerna har en kor-

⁸ Severin & Hjerm 2015.

relation med någon av de andra som överstiger 0,25. En multipel linjär regressionsanalys med samtliga variabler uppvisar dessutom inte VIF-värden över 1,145 eller en toleransnivå under 0,873.

Disposition

Inledningsvis diskuteras hur svarspersonerna såg på förekomsten av rasism i det svenska samhället. I den nationella SOM-undersökningen 2014 ställdes samma fråga vilket gör det möjligt att också diskutera vissa förändringar över tid. Därefter undersöks uppfattningar om rasismens förändring, vilket följs av ett avsnitt som behandlar vilka grupper som respondenterna ansåg vara utsatta för rasism i dagens svenska samhälle. I det därpå följande avsnittet analyseras hur svarspersonerna förstod rasism som fenomen. Därefter kommer ett avsnitt som diskuterar uppfattningar om hur vanligt förekommande rasism är i olika sammanhang. Det sista empiriska avsnittet ägnas slutligen åt respondenternas förklaringar till rasism.

2. Rasismens förekomst

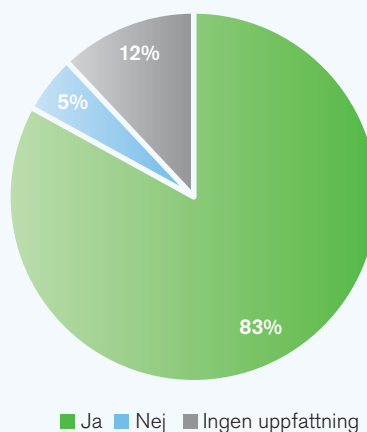
I den nationella SOM-undersökning som genomfördes 2014 inkluderades en fråga om förekomsten av rasism i det svenska samhället. Då svarade 55 procent av de tillfrågade att det fanns grupper i det svenska samhället som utsattes för rasism, medan 10 procent förnekade detta.⁹ Frågan återupprepades även i SOM-undersökningen 2015 och då var det endast 48 procent som svarade ”ja” på frågan om det finns någon eller några grupper i samhället som utsätts för rasism, medan andelen som svarade ”nej” på denna fråga låg kvar på 10 procent.¹⁰

För att undersöka hur personer två år senare såg på förekomsten av rasism i Sverige ställdes följande fråga: ”finns det enligt din uppfattning någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?” I nedanstående cirkeldiagram visas resultaten.

Som framgår av figur 1 svarade 83 procent ”ja” på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället. Endast en minoritet, 5 procent, svarade ”nej” medan 12 procent sade sig sakna uppfattning. Detta är en stor skillnad i svarsfördelning jämfört med SOM-undersökningarna 2014 och 2015. 2017 var det endast 5 procent som svarade ”nej” på frågan om det finns några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism, men den verkligt stora

Figur 1

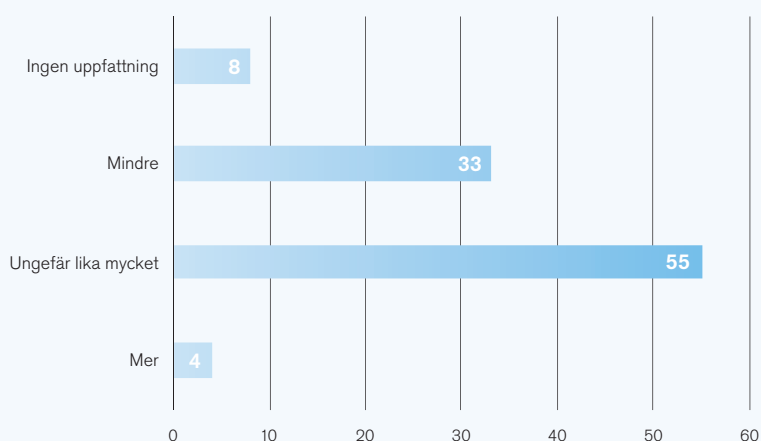
Respondenternas svar på frågan om det finns några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism.

Kommentar: Frågan lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* Följande svarsalternativ gavs: *ja, nej, ingen uppfattning*. Det totala antalet svar uppgick till 2 212.

⁹ Severin & Hjerm 2015, s. 275.

¹⁰ Severin 2016, s. 11.

Figur 2**Respondenternas svar på frågan om Sverige har mer eller mindre rasism än andra länder i Europa (procent).**

Kommentar: Frågan lyder: *Rent generellt, tror du att Sverige har mer eller mindre rasism än andra länder i Europa?* Antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

skillnaden jämfört med de två tidigare undersökningarna återfinns i andelen personer som sade sig sakna uppfattning.

I undersökningen ställdes även frågan om hur man såg på förekomsten av rasism i Sverige jämfört med situationen i andra europeiska länder. Resultatet visas i figur 2.

Sammantaget kan vi konstatera att majoriteten av svarspersonerna uppfattade att det fanns grupper i det svenska samhället som var utsatta för rasism. Man kan också konstatera att svarspersonerna 2017 tenderade ha en mycket tydligare uppfattning i frågan om det finns rasism i det svenska samhället. 2014 var det hela 35 procent som sade sig sakna uppfattning. 2017 hade denna andel krympt avsevärt till 12 procent.

Skilda uppfattningar i olika grupper?

Vad händer om vi introducerar olika bakgrundsvariabler i analysen? I SOM-undersökningen 2014 visade det sig att män i högre utsträckning än kvinnor tenderade att svara ”nej” på frågan om det fanns några grupper i det svenska samhället som ofta utsätts för rasism, medan kvinnor i högre utsträckning än män tenderade att svara ”ja” på samma fråga.¹¹ Vi kan därför förvänta oss att kvinnor i högre utsträckning än män kommer att hysa uppfattningen att det finns grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism. Vi kan även förvänta oss att män i större utsträckning än kvinnor kommer att svara att det inte finns grupper som är utsatta för rasism i det svenska samhället.

I SOM-undersökningen 2014 påvisades även en tydlig skillnad mellan åldersgrupper. Äldre människor svarade i långt större utsträckning

¹¹ Severin & Hjerm 2015, s. 278, 282.

än yngre att de saknade uppfattning när de tillfrågades om det fanns grupper i det svenska samhället som utsattes för rasism. Medan endast 23 procent av svarspersonerna i åldrarna 16–29 år svarade ”ingen uppfattning” gjorde 43 procent av de i åldrarna 65–85 år detsamma.¹² Vi har därför skäl att vänta oss att ålderskillnader påverkar människors uppfattningar vad gäller förekomsten av rasism i samhället.

En i forskningen ofta framförd förklaringsfaktor till skillnader mellan människor avseende rasism, främlingsfientlighet och intolerans är olikheter i utbildningsnivå.¹³ Generellt anses gälla att ju högre utbildning som en individ har desto mer osannolikt är det att hen hyser rasistiska eller intoleranta attityder. Eftersom ”rasism” är ett entydigt negativt laddat ord i dagens svenska samhälle så kan man dessutom rimligen utgå ifrån att aktörer kommer att sträva efter att undvika att beskriva egna attityder och praktiker som rasistiska. Överfört på vår frågeställning skulle det kunna innebära att välutbildade i mindre utsträckning skulle förneka förekomsten av rasism jämfört med de med lägre utbildning. Det är dessutom sannolikt att välutbildade är mer insatta i den ofta ganska svårtillgängliga diskussionen om strukturell rasism och rasifiering, vilket skulle kunna tänkas öka deras benägenhet att bekräfta förekomsten av rasism i dagens svenska samhälle. Dessa resonemang finner stöd i resultaten från SOM-undersökningen 2014 som visade att högutbildade i större utsträckning än andra tenderade att svara ”ja” på frågan om det fanns grupper som ofta utsattes för rasism.¹⁴ Vi har därför goda skäl att förvänta oss att utbildningsnivån kommer att ha betydelse för hur människor svarar på frågan om det finns rasism i det svenska samhället.

Ytterligare en faktor som kan påverka är bostadsorten. Befolkningsstrukturen i landets storstäder är i större utsträckning präglad av migration och flyktmottagande än vad som är fallet i många mindre orter, om än långt ifrån alla, vilket också skulle kunna tänkas påverka uppfattningar om vilka grupper som är utsatta för rasism.¹⁵ För att återigen relatera till SOM-undersökningen 2014 så visade den att individer som bodde i landets tre största städer i högre utsträckning än övriga respondenter svarade att det fanns grupper i samhället som utsätts för rasism. Vi har därför skäl att vänta oss samma resultat i föreliggande studie.

12 Severin & Hjerm 2015, ss. 279, 283.

13 Se, till exempel, Lancee & Sarrasin 2015.

14 Severin & Hjerm 2015, s. 278.

15 Beräknat på SCB:s befolkningsstatistik för 2017 hade 43 procent av befolkningen i Stockholm utländsk bakgrund i den bemärkelsen att man själv var född utrikes eller hade åtminstone en förälder var som född utrikes. Motsvarande siffror för Göteborg och Malmö var 43,8 procent respektive 53,7 procent. Landets tre största städer hade således en befolkningsandel med utländsk bakgrund som i relativt stor grad avvek från riksgenomsnittet på 31,6 procent. Källa: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101Q/UtlSvBakgFin/?rxid=f45f90b6-7345-4877-ba25-9b43e6c6e299 [2018-06-07].

I Jacob Severins och Mikael Hjerms analys av resultaten från 2014 års mätning studerades även hur svarspersonerna placerade sig på en ideologisk höger-vänsterskala och om de var intresserade av politik. De fann tydliga samband mellan dessa bakgrundsvariabler och svaret på frågan om det fanns grupper som utsattes för rasism i det svenska samhället. Sjuttiofem procent av de som placerade sig klart till vänster svarade ”ja” på denna fråga, men det var även en större andel (52 procent) av de som placerade sig klart till höger som gav ett jakande svar än de som placerade sig i den politiska mitten (44 procent). Ännu större skillnader förelåg mellan de som svarade att de inte alls var intresserade av politik (32 procent) och de som sade sig ha ett starkt politiskt intresse (74 procent).¹⁶

I denna undersökning har inga frågor ställts om ideologisk placering eller politiskt intresse. I stället ställdes en fråga om hur vanligt det var att man talade med vänner om rasism, vilket kan gälla som en indikator för personernas intresse för ämnet. Dessutom inkluderar den ett område som inte alls studerades i SOM-undersökningen 2014, nämligen vilken betydelse som människors kunskapsinhämtning om förekomsten av rasism i det svenska samhället. Vi har därför till att börja med ställt frågan om svarspersonerna själva har bevittnat rasism under de senaste 12 månaderna. Det finns anledning att anta att människors uppfattningar om rasismens utbredning kan komma att påverkas av det förtroende som de hyser för den information om rasism som når dem via olika informationskällor. Vi har därför även ställt ett antal frågor om svarspersonernas tillit till information om rasism.

I tabell 1 visas inledningsvis utfallet fördelat på kön, ålder, utbildningsnivå och boendeort. Dessa variabler tillåter som redan har nämnts en direkt jämförelse med resultaten från 2014 års nationella SOM-undersökning och tillåter dessutom att vi slår samman svaren från de två webbpanelerna.

Det kan konstateras att den könsskillnad som kunde beläggas i SOM-undersökningen 2014 även tycks finnas i vårt material. Kvinnor har i större utsträckning än män svarat ”ja” på frågan om det finns grupper som är utsatta för rasism i det svenska samhället. En fördjupad analys visar emellertid att denna effekt faller bort vid prövning för ålder, utbildning och boendeort. Däremot så svarar män i större utsträckning än kvinnor ”nej” på samma fråga, en signifikant effekt som kvarstår vid prövning för de övriga faktorerna.

Undersökningen bekräftar också några av resultaten från 2014 i det att äldre individer tenderar att i lägre utsträckning än yngre svara ”ja” på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det

¹⁶ Severin & Hjerm 2015, s. 279.

Tabell 1. Respondenternas svar på frågan om det finns någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (procent).

	Nej	Ja	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
Samtliga	5	83	12	100	2 112
Kön					
Kvinna	4	84	12	100	1 046
Man	7	81	12	100	1 066
Ålder					
18–29 år	7	88	5	100	446
30–49 år	5	82	13	100	735
50–64 år	5	81	14	100	513
65–79 år	4	79	16	100	418
Utbildning					
Förgymnasial	3	73	24	100	418
Gymnasial	7	81	12	100	929
Universitets- eller högskoleexamen	4	90	6	100	754
Boendeort					
Stockholm, Göteborg, Malmö	5	85	10	100	736
Större städer	4	85	11	100	492
Övriga landet	7	79	14	100	884

Kommentar: Frågan lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* I variabeln förgymnasial ingår både personer utan avslutad grundskoleexamen och personer med examen från grundskolan. För att undersöka om de observerade sambanden är statistiskt säkerställda har ett antal Pearsons Chi2-tester utförts. På det sättet kan vi skapa oss en bild av sannolikheten att vi av en slump skulle observera ett samband i vår urvalsgrupp, trots att det inte finns något sådant samband i den stora populationen. Dessa pekar emellertid på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Källa: Novus-undersökningar genomförda 30/11–8/12 2017 och 14/12–19/12 2017.

svenska samhället, och att de dessutom i högre utsträckning än yngre säger sig sakna en uppfattning i frågan. Dessa effekter kvarstår också efter prövning för andra faktorer. I tabell 1 förefaller det också som att yngre i högre utsträckning än äldre förnekar existensen av rasism i samhället, men denna effekt faller bort under kontroll för kön, utbildning och boendeort. Däremot finns det en stark och signifikant effekt för ålder på svaret ”ingen uppfattning.” Äldre personer tenderar att i högre utsträckning än de som ännu inte fyllt trettio år svara att de saknar uppfattning i frågan.

Går vi vidare och studerar utbildningsnivå och boendeort så ser vi, liksom i SOM-undersökningen 2014, en tydlig effekt för utbildning. Människor med hög utbildning tenderar att ha en tydligare uppfatt-

ning i frågan och i högre utsträckning än övriga svara att det finns grupper som är utsatta för rasism i samhället. När det gäller svaret ”nej” på samma fråga är däremot utbildningsfaktorn, till skillnad från vad som var fallet 2014, endast signifikant i avseendet gruppen med enbart gymnasial utbildning.

Vad gäller boendeort så liknar svaren de från 2014 års undersökning i det att individer bosatta i landets tre största städer i högre utsträckning än personer bosatta i övriga landet tenderar att påstå att det finns grupper som är utsatta för rasism. Här kvarstår en signifikant effekt också efter prövning för de andra tre faktorerna. Summerar vi resultaten så här långt kan det därför konstateras att resultaten från 2014 i mycket står sig och att den nya mätningen i det avseendet inte genererar några stora överraskningar.

I nästa steg studerar vi hur utfallet blir när vi istället ser till hur ofta svarspersonerna säger sig prata om rasism med vänner. Denna fråga ställdes endast i panelundersökningen som genomfördes i perioden 30 november–8 december 2017 i vilken 1 111 personer deltog. Som framgår av tabell 2 nedan skiljer sig denna panel i förhållande till genomsnittet av båda panelundersökningarna som redovisats ovan i det avseende att en något mindre andel av svarspersonerna svarade ”ja” på frågan om det finns grupper i samhället som utsätts för rasism och en något större andel svarade ”nej” respektive ”ingen uppfattning” på samma fråga. Skillnaden är dock marginell och torde inte vara av betydelse för den fortsatta analysen.

Som framgår av tabell 2 tycks svaret på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället i hög grad påverkas av hur ofta svarspersonen pratar om rasism med sina vänner. Medan endast 55 procent av de som anger att de aldrig pratar om rasism med sina vänner har svarat ”ja” på denna fråga har hela 90 procent av de som angett att de ofta pratar om rasism med sina vänner svarat detsamma. Däremot vet vi ingenting om riktningen av detta samband. Pratar folk mer om rasism med sina vänner eftersom de är övertygade om att det finns rasism i samhället, eller är det tvärtom? Gruppen som säger sig aldrig prata om rasism sticker även ut som den som i mycket större utsträckning än de övriga förnekar förekomsten av rasism i Sverige. Återigen kan vi emellertid inte säga något om sambandets riktning. Det kan även vara värt att notera att en stor del av de som säger sig sakna uppfattning i den ena frågan även säger sig vara utan uppfattning i den andra.

Slutligen, vad händer när vi studerar vilken betydelse som olika källor kan ha i sammanhanget? Låt oss inledningsvis angripa frågan om tilliten till olika källor har någon betydelse. I tabell 3 redovisas den övergripande bilden av hur de tillfrågades tillit till olika källor ser ut

Tabell 2. Respondenternas svar på frågan om det finns någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (procent).

	Nej	Ja	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
Samtliga	6	81	13	100	1 111
Talar om rasism med vänner					
Aldrig	25	55	20	100	77
Sällan	4	79	17	100	313
Ibland	4	86	10	100	498
Ofta	5	90	5	100	191
Ingen uppfattning	6	38	56	100	32

Kommentar: Frågorna lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* respektive *Hur ofta pratar du i genomsnitt om rasism i följande sammanhang: vänner?* Ett sambandstest pekar på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Tabell 3. Respondenternas tillit till information om rasism från olika källor (procent).

	Litar på fullt ut	Litar på i stort	Litar i någon mån	Inte alls	Ingen uppfattning	Summa	Förtroendebalans
Myndigheter	17	46	19	11	7	100	+33
Familj och vänner	15	46	26	4	9	100	+31
Public service	10	38	26	17	9	100	+5
Ideella organisationer	6	37	33	13	11	100	-3
Rikspolitiker	2	24	41	25	8	100	-40
Lokalpolitiker	2	20	41	26	11	100	-45
Kommersiella medier	1	21	44	25	10	100	-47
Sociala medier/internet	1	8	41	40	10	100	-72

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning litar du på följande källor gällande information om rasism?* Sambandstester pekar på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

när det gäller information om rasism. Underlaget är fortfarande den panel som intervjuades 30 november – 8 december 2017. För att underlätta analysen har en förtroendebalans tagits fram. Balansmättet varierar mellan +100 (samtliga har stort förtroende) och -100 (samtliga har litet förtroende). Det framgår av denna att de tillfrågade främst hyser förtroende för information om rasism som härstammar från myndigheter eller från familj och vänner.

Däremot är det väldigt få som har förtroende för den information som når dem via internet och sociala medier liksom den som förmedlas av kommersiella medier. Även tillförlitligheten hos den information om rasism som tillhandahålls av politiker såväl på riks- som på lokalnivå förefaller betraktas med en ganska stor skepsis av majoriteten av de tillfrågade.

Hur påverkar detta synen på om det finns grupper som utsätts för rasism? Inledningsvis kan vi studera de som säger sig i större

Tabell 4. Respondenternas svar på frågan om det finns någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (procent).

Tillit till information om rasism från olika källor	Nej	Ja	Saknar uppfattning	Summa procent	Antal svar
Litar i större utsträckning på information om rasism från sociala medier	3	84	13	100	96
Litar i större utsträckning på information om rasism från kommersiella medier	1	90	9	100	233
Litar i större utsträckning på information om rasism från Public Service	3	88	9	100	534
Litar i större utsträckning på information om rasism från myndigheter	3	88	9	100	694
Litar i större utsträckning på information om rasism från ideella organisationer	2	88	10	100	474
Litar i större utsträckning på information om rasism från rikspolitiker	4	87	9	100	288
Litar i större utsträckning på information om rasism från lokalpolitiker	3	87	10	100	242
Litar i större utsträckning på information om rasism från familj och vänner	5	84	11	100	681

Kommentar: Frågan lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* Kategorin "litar i större utsträckning" består av de som svarat "fullt ut" eller "i stort". Sambandstester pekar på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen förutom vad gäller sociala medier. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

utsträckning lita på informationen från olika källor. I tabell 4 visas inledningsvis svaren från de respondenter som i större utsträckning säger sig lita på information om rasism från olika källor. Det är tydligt att de tenderar att i mindre utsträckning än genomsnittet förneka förekomsten av rasism i Sverige. Istället svarar de i något högre utsträckning än övriga svarspersoner att det finns grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism.

Går vi sedan vidare till de som i mindre utsträckning litar på information om rasism från olika källor tecknar sig den bild som visas nedan i tabell 5, nämligen att just de som går mot strömmen och i mindre utsträckning litar på information från myndigheter och public service också tenderar att i större utsträckning än genomsnittet förneka förekomsten av rasism i det svenska samhället.

Om man inte litar till vad andra förmedlar så är man utlämnad till sina egna erfarenheter när man ska bilda sig en uppfattning om något. I tabell 6 visas svaret på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället nedbrutet på de som säger sig ha bevittnat rasism i Sverige under de senaste 12 månaderna och de som inte säger sig ha gjort det.

Vi kan inledningsvis notera att bland de som säger sig inte ha bevittnat rasism eller sakna uppfattning om det är det en lägre andel än det totala genomsnittet som har svarat "ja" på frågan om det finns

Tabell 5. Respondenternas svar på frågan om det finns någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (procent).

	Nej	Ja	Saknar uppfattning	Summa procent	Antal svar
Tillit till information om rasism från olika källor					
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från sociala media	6	83	11	100	897
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från kommersiella media	7	82	11	100	765
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från Public Service-media	9	78	13	100	469
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från myndigheter	11	74	15	100	332
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från ideella organisationer	9	80	11	100	517
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från rikspolitiker	6	82	12	100	699
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från lokalpolitiker	7	82	11	100	737
Litar i mindre utsträckning på information om rasism från familj och vänner	7	82	11	100	330

Kommentar: Frågan lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* Kategorin "litar mindre" består av de som svarat "inte alls" eller "i någon mån". Sambandstester pekar på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen, förutom vad gäller familj och vänner. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Tabell 6. Respondenternas svar på frågan om det finns någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism, uppdelat på de som har bevittnat eller inte bevittnat rasism i Sverige under det senaste året (procent).

	Nej	Ja	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
Har bevittnat rasism i Sverige under det senaste året	2	95	3	100	519
Har inte bevittnat rasism i Sverige under det senaste året	13	67	20	100	408
Saknar uppfattning	1	71	28	100	184

Kommentar: Frågorna lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* respektive *Har du bevittnat något som du skulle kalla rasism i Sverige det senaste året?* Ett sambandstest indikerar att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

grupper som utsätts för rasism i dagens Sverige.¹⁷ I stället är det en större andel av dessa svarspersoner som säger sig sakna uppfattning i denna fråga. Det är också tydligt att det är en jämförelsevis stor andel inom gruppen som säger sig inte ha bevittnat rasism i Sverige under de senaste 12 månaderna som har svarat att det inte finns grupper i det svenska samhället som är utsatta för rasism. Återigen är emellertid riktningen på sambandet oklar. Anser personer att det inte finns rasism, eftersom de inte har bevittnat någonting som de uppfattar som rasism, eller ser de inte uttryck för rasism eftersom de inte anser att det finns någon?

Det tycks sammanfattningsvis som att en mängd faktorer spelar in och påverkar svaren på frågan om rasismens förekomst. Men är alla dessa faktorer av samma betydelse? För att kunna svara på detta har en serie logistiska flervariabelregressioner genomförts. Det visar sig

¹⁷ Möjligen har det betydelse att frågan är formulerad utifrån perspektivet att det är *grupper* utsätts för rasism, vilket eventuellt kan skapa svårigheter för svarspersoner som istället ser rasism som ett problem på individnivå.

då att flera av de ovan observerade sambanden faller bort vid kontroll för de övriga variablerna.

Om vi börjar med de svarspersoner som svarat ”ja” på frågan om det finns grupper i samhället som utsätts för rasism så kan det konstateras att betydelsen av såväl kön, ålder och utbildning försvinner. Vad som har betydelse för svaret ”ja” är i stället: 1) att själv ha bevittnat rasism, 2) att ha hög tillit till informationskällor om rasism, 3) att ofta prata om rasism med sina vänner samt, med en betydligt svagare effekt än de förstnämnda, 4) att bo i någon av landets större städer. Med andra ord är det betydligt mer sannolikt att en person bosatt i en större stad, som själv har bevittnat rasism, som ofta talar om rasism med sina vänner och som har en hög tillit till informationen om rasism som hen får från olika källor svarar ”ja” på denna fråga än personer med låg tillit till information från olika medier om rasism, som sällan eller aldrig talar om rasism med sina vänner och är bosatta utanför landets större städer.

Går vi vidare till de som har svarat ”nej” på samma fråga så försvinner de statistiskt signifikanta effekterna för kön, ålder, utbildning, bostadsort och samtal med vänner. Det som visar sig ha signifikant effekt är däremot: 1) att säga sig inte ha bevittnat rasism i Sverige under det senaste året och att 2) att ha låg tillit till information om rasism från olika källor.

Slutligen när vi ser till de som svarat ”ingen uppfattning” förändras bilden något i det att fler variabler visar sig ha en signifikant effekt. Det är därför mer sannolikt att en person anger detta svar om: 1) hen är över 50 år gammal, 2) endast har grundskoleutbildning, 3) har låg tillit till information om rasism från olika källor, och 4) endast sällan pratar om rasism med sina vänner. Det är däremot mindre sannolikt att en person som säger sig själv ha bevittnat rasism, har examen från ett universitet och ofta pratar om rasism med sina vänner skulle välja detta svarsalternativ.

För att till sist återgå till de hypoteser som formulerades i inledningen av detta avsnitt kan vi konstatera att under kontroll för andra faktorer har kön visat sig sakna betydelse för svaret på frågan om det finns grupper i det svenska samhället som är utsatta för rasism. Ålder och utbildning visar sig däremot ha en effekt på benägenheten att svara ”ingen uppfattning”.

3. Rasismens förändring

En del av svarspersonerna fick även svara på frågan om man tyckte att rasismen i det svenska samhället hade förändrats under det senaste året. Resultatet visas i nedanstående diagram.

Visserligen uppfattade hälften av de tillfrågade rasismen som oförändrad, men 44 procent svarade att de hade uppfattningen att rasismen hade ökat något eller mycket under det gångna året. Man måste emellertid vara försiktig med hur man tolkar detta, något som inte minst visades i samband med SOM-undersökningen 2015 där samma fråga ställdes. Fastän att endast 48 procent av svarspersonerna detta år svarade ”ja” på frågan om det fanns grupper som utsattes för rasism i det svenska samhället, jämfört med 55 procent 2014, ansåg en majoritet (59 procent) att rasismen hade ökat något eller mycket under de senaste 12 månaderna.¹⁸

Inte minst av denna anledning kan det vara intressant att granska resultatet i figur 3 något mer detaljerat. Vad händer om vi bryter ned det utifrån mindre grupper; finns det skillnader till exempel i avseende på kön, ålder, utbildningsnivå eller boendeort? I tabell 7 redovisas svaret på dessa frågor.

Det första som kan noteras är att kvinnor i högre utsträckning än män ansåg att rasismen har ökat. Hälften av de tillfrågade kvinnorna svarade att rasismen hade ökat något eller mycket under de senaste månaderna, medan motsvarande andel bland männen uppgick till endast 38 procent. Detta är lägre än i SOM-undersökningen 2015, då 65 procent av de tillfrågade kvinnorna ansåg att rasismen hade ökat och 45 procent av männen svarade ”ja” på samma fråga, men då samma könsskillnad kunde konstateras.¹⁹

Analysen visar även på tydliga skillnader mellan de studerade åldersgrupperna. Det är främst i de två äldsta kohorterna, och framför allt bland personer i åldrarna 50–64 år, som vi möter uppfattningen att rasismen har ökat något eller mycket under året som föregick undersökningen, medan de yngre i en högre utsträckning tenderade att se den som oförändrad. Denna tendens till åldersklyfta fanns inte i SOM-undersökningen 2015.²⁰

Utbildning är en faktor som ofta lyfts fram i forskningen som en viktig förklaringsvariabel när det rör medvetenheten om samhälls-

18 Severin 2016, s. 10–12.

19 Severin 2016, s. 12.

20 Severin 2016, s. 12.

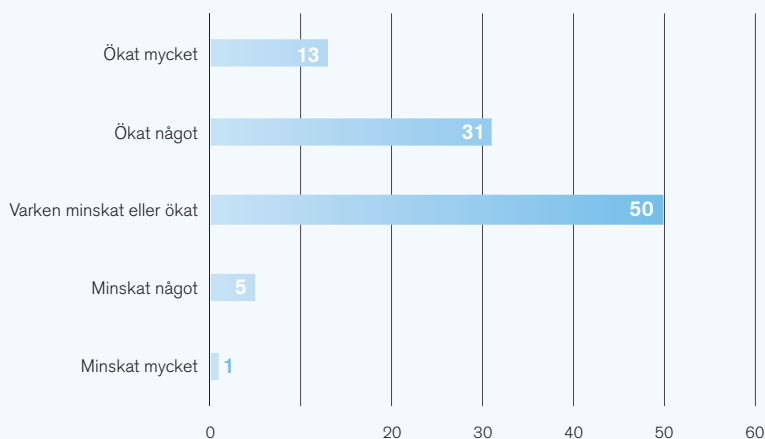
fenomen. I föreliggande fall har svarspersoner med förgymnasial utbildning i högre utsträckning än de med universitets- eller högskoleexamen svarat att rasismen har ökat under de senaste 12 månaderna.²¹ SOM-undersökningen 2015 kunde inte påvisa ett statistiskt säkerställt samband i detta avseende.²²

Även boendeort tycks vara en relevant bakgrundsfaktor i detta sammanhang. Individer som bor i Sveriges tre största städer tenderade att i högre utsträckning än övriga tillfrågade svara att rasismen hade ökat något eller mycket. Denna skillnad mellan olika slags boendeort fanns inte dokumenterad i SOM-undersökningen 2015.²³

Ytterligare en möjlighet är självfallet att personliga erfarenheter eller nära bekantas upplevelser påverkar synen på rasismens förändring. I materialet finns emellertid inte några signifikanta samband mellan individers uppfattningar om rasismens förändring och förekomsten av människor med annan etnisk bakgrund än den egna i den närmaste familjen, i släkten eller i vänskretsen. Som visas i tabell 8 finns det dock ett samband mellan de som säger sig ha bevittnat rasism under de senaste 12 månaderna och svaret att rasismen har ökat under samma period.

Figur 3

Respondenternas svar på frågan om rasismen i det svenska samhället förändrats under de senaste 12 månaderna (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Tycker du att rasismen i det svenska samhället har förändrats på något sätt under de senaste 12 månaderna?* Följande svarsalternativ används: *minskat mycket, minskat något, varken minskat eller ökat, ökat något, ökat mycket*. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

21 Effekten för gruppen med gymnasial utbildning är emellertid inte statistiskt säkerställt.

22 Severin 2016, s. 12. Man bör emellertid notera att SOM-undersökningen 2015 inkluderade ytterligare en nivå, medelhög utbildning (postgymnasiala studier men utan högskoleexamen), vilken saknas i denna undersökning.

23 Severin 2016, s. 12.

Tabell 7. Respondenternas svar på frågan om rasismen i det svenska samhället förändrats under de senaste 12 månaderna (procent).

	Minskat mycket	Minskat något	Varken minskat eller ökat	Ökat något	Ökat mycket	Summa procent
Samtliga	1	5	50	31	13	100
Kön						
Kvinna	1	3	46	35	15	100
Man	1	6	55	27	11	100
Ålder						
18–29 år	2	2	58	25	14	100
30–49 år	1	7	57	26	9	100
50–64 år	1	3	41	38	17	100
64–79 år	0	6	45	36	13	100
Utbildning						
Förgymnasial	0	7	43	33	17	100
Gymnasial	1	4	51	30	14	100
Universitets- eller högskoleexamen	1	4	55	30	10	100
Boende						
Stockholm, Göteborg eller Malmö	1	4	41	38	16	100
Större städer	1	2	57	26	14	100
Övriga landet	1	6	55	28	10	100

Kommentar: Frågan lyder: *Tycker du att rasismen i det svenska samhället har förändrats på något sätt under de senaste 12 månaderna?* Sambandstester pekar på att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Som framgår av tabellen svarade 20 procent av de som sade sig ha bevittnat rasism att de tyckte att rasismen hade ökat mycket under det senaste året. Detta är avsevärt högre än genomsnittet på 13 procent. Detta antyder att personliga erfarenheter kan ha stor betydelse för hur man svarar på denna fråga.²⁴ Det finns däremot inga signifikanta effekter i detta avseende för människors tillit till information om rasism som de får ifrån olika kanaler.

Betyder detta sammantaget att rasismen har ökat i det svenska samhället under perioden 2014–2017? Nej, det bör nog understrykas att man inte kan ta enbart ovanstående resultat som en intäkt för att rasismen som fenomen, oavsett hur man definierar den, skulle ha

²⁴ Logistisk regressionsanalys visar att effekterna förblir signifikant skilda från noll också under prövning för övriga faktorer.

Tabell 8. Respondenternas svar på frågan om rasismen i det svenska samhället förändrats under de senaste 12 månaderna (procent).

	Minskat mycket	Minskat något	Varken ökat eller minskat	Ökat något	Ökat mycket	Summa procent
Har bevittnat rasism						
Ja	1	4	43	32	20	100
Nej	1	6	61	26	6	100
Ingen uppfattning	0	5	49	38	8	100

Kommentar: Frågorna lyder: *Tycker du att rasismen i det svenska samhället har förändrats på något sätt under de senaste 12 månaderna?* respektive *Har du bevittnat något som du skulle kalla rasism i Sverige det senaste året?* Sambandstester indikerar att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

ökat kraftigt under denna period. I statistiken för självrapporterad utsatthet för hatbrott som i tur baseras på den Nationella trygghetsundersökningen går det att se en viss ökning av andelen utsatta för främlingsfientliga hatbrott (1,5 %) under perioden 2014–2016, en förändring som främst tycks spegla en något ökad utsatthet för män.²⁵ I mångfaldsbarometern 2016 noteras å ena sidan en tillbakagång jämfört med mätningen 2014 i avseendet andelen respondenter som säger sig vara positiva till mångfald, men å andra sidan också en tillbakagång i andelen respondenter som är extremt negativa till mångfald.²⁶ I den utsträckning som uppfattningar om rasism är knutna till uppfattningar om flyktningmottagning kan det emellertid vara relevant att notera att i SOM-undersökningarna 2016 och 2017 är det tydligt att svarspersonerna var påtagligt mer restriktiva i avseendet svensk flyktningmottagning än vad som varit fallet föregående år.²⁷

En möjlighet till den stora förändringen i synen på förekomsten av rasism i det svenska samhället som ovanstående resultat antyder skulle kunna vara en ökad medial uppmärksamhet under perioden mellan mätningarna 2014–15 och 2017. I en rapport som Kairos Future tog fram på uppdrag av Forum för levande historia noteras att det hösten 2015 ägde rum en kraftig ökning i svenska nyhetsmedia av artiklar som på något sätt behandlade invandring, främlingsfientlighet, rasism och intolerans. Även i sociala medier ökade diskussionerna på samma tema mellan 2014 och 2015.²⁸ Undersökningen sträcker sig emellertid inte förbi 2015 och vi vet därför inte om denna utveckling höll i sig även under 2016 och 2017. En indikation på detta skulle möjligen kunna vara hur ofta termer som rasism och främlingsfientlighet förekommer i media.

I diagrammet nedan visas den genomsnittliga förekomsten per månad i sjutton svenska dags- och kvällstidningar 2014–2017 av såväl termen ”rasism” som ett antal andra termer som kan misstänkas

25 Brå 2018, s. 19.

26 Ahmadi, Palm & Ahmadi 2016, s. 33.

27 Demker 2017, s. 476–479; Demker 2018, s. 395.

28 Lindgren & Benkovic Cederkranz 2015, s. 4

ha betydelse för hur människor uppfattar förekomsten av rasism i det svenska samhället. Självfallet kan media rapportera om rasistiska fenomen utan att använda dessa termer, men det förefaller rimligt att anta att en ökad rapportering om sådana fenomen borde leda till en mer frekvent användning av ord som "rasism" och "främlingsfientlighet".

Som framgår av figur 4 är det tydligt att förekomsten av termer som rasism och främlingsfientlighet fluktuerar, inte minst beroende på olika händelser i omvärlden, men termen rasism var snarast mer frekvent använd i den svenska pressen under 2014 än vad som var fallet under 2017. Utifrån dessa data går det därför inte fastställa i vilken utsträckning som skillnaderna mellan mätningarna 2014 och 2017 går att föra tillbaka på större medial uppmärksamhet kring rasism.

Det är emellertid intressant att notera hur mycket mer frekvent förekommande termen "rasism" är jämfört med termen "främlingsfientlighet". Det är också uppenbart att termerna "antiziganism" och "afrofobi" förekommer i ringa utsträckning. Som framgår av diagrammet så föreligger en viss samvariation i materialet. Månader då termen "rasism" ofta förekommer tenderar även "främlingsfientlighet" att användas mer. Detta är knappast särskilt förvånande med tanke på att termerna i dagligt tal ofta används som synonymer. Mer överraskande är att ett ännu starkare samband kan påvisas mellan de månatliga förekomsterna av termerna "antisemitism" och "islamofobi".²⁹

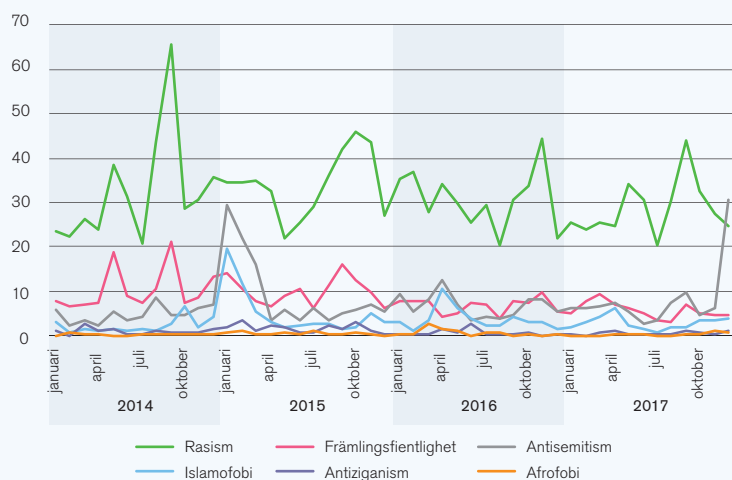
29 Pearsons korrelationerna ser ut som följer:

	Främlingsfientlighet	Antisemitism	Islamofobi	Antiziganism	Afrofobi
Rasism	0,678**	0,96	0,81	0,236	-0,43
Främlingsfientlighet		0,70	0,133	0,383**	-0,110
Antisemitism			0,703**	0,273	0,323*
Islamofobi				0,353*	0,345*
Antiziganism					0,126

** p<.01; * p<.05

Figur 4

Förekomsten per månad av vissa termer i 17 svenska dags- och kvällstidningar under perioden 2014–2017 (genomsnittligt antal träffar).

Kommentar: Analysen är baserad på sökningar på sökorden "rasism*", "främlingsfientlighet*", "antisemitism*", "islamofobi*", "antiziganism*" och "afrofobi*". Följande tidningar ingår i analysen: Aftonbladet (549 000), Barometern (88 000), Borås Tidning (86 000), Dagens Nyheter (612 000), Expressen (522 000), Göteborgsposten (548 000), Göteborgs Tidningen (100 000), Helsingborgs Dagblad (144 000), Kvällsposten (98 000), Nerikes Allehanda (104 000), Norrländska Socialdemokraten (64 000), Nya Wermlands-Tidningen (104 000), Svenska Dagbladet (380 000), Sydsvenska Dagbladet Snällposten (183 000), Upsala Nya Tidning (110 000), Västerbottenskuriren (69 000), Östgöta Correspondenten (101 000). Inom parenteser anges printräckvidderna.* För åtskilliga av dessa tidningar är emellertid den totala nettoräckvidden betydligt större om man också tar hänsyn till den digitala räckvidden. Källa: Kungliga bibliotekets databas över svenska dagstidningar.

* Som de är beräknade i Kantar Sifo 2017.

4. Rasismens offer

Det kan nu finnas anledning att gå vidare med analysen och undersöka vilka grupper i det svenska samhället som svarspersonerna anser är utsatta för rasism. I undersökningen som genomfördes den 14–19 december 2017 ställdes en öppen fråga om vilka grupper i det svenska samhället som man ansåg var utsatta för rasism. Svarspersonerna fick således själva benämna de grupper som de eventuellt ansåg vara utsatta för rasism och svaren har därefter kodats. I tabell 9 visas de oftast omnämnda grupperna bland de personer som också har angivit att de har en uppfattning i frågan om det finns grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism.

Inledningsvis kan det konstateras att av de fem grupper som har nämnts av flest svarspersoner var fyra också de mest omnämnda grupperna i SOM-undersökningen 2014. Det som skiljer är däremot nivåskattningarna och den inbördes rangordningen. 2014 var romer den överlägset oftast omnämnda gruppen (37 procent), följt av invandrare (25 procent), mörkhyade (14 procent), muslimer (8 procent) och judar (5 procent).³⁰ Den mest frekvent omnämnda gruppen 2017 var däremot judar, medan romer endast nämnades av 10 procent.

Det är omöjligt att utifrån tillgänglig empiri belägga vad som ligger bakom dessa förändringar. Om vi ser till statistiken över anmälda hatbrott 2012–2016, vilken är en mycket vanskelig källa givet det stora mörkertalet, så anmäldes visserligen fler hatbrott med identifierade antisemitiska motiv under 2015 och 2016 än med identifierade antiromska motiv, men skillnaden är marginell och vi vet inte heller om benägenheten att anmäla hatbrott är lika stor i de båda grupperna.³¹

En möjlig förklaring till att den judiska gruppen intog tätpositionen i december 2017, efter att ha legat på endast femte plats i rangordningen 2014, är attentatet mot synagogan i Göteborg den 9 december, endast några dagar före undersökningen som genomfördes den 14–19 december, vilket genererade stor uppmärksamhet i media om antisemitism (se till exempel figur 4 ovan).³² Samtidigt bör man komma ihåg att attacken hade föregåtts av ett par års medial uppmärksamhet om antisemitismen i Sverige, inte minst avseende

30 Severin & Hjerm 2015, s. 280.

31 Brå 2017, s. 78, 84.

32 Se, till exempel, Martin Tunström, "Dags för självvrannnsakan om det svenska judehatet", *Ba-rometern*, 11 december 2017; osignerad ledare, "Varför så förtvivlat svårt att se hatet?", *Borås Tidning*, 11 december 2017; Niklas Orrenius, "Väldsam judehat är vardag idag", *Dagens Nyheter*, 11 december 2017; Christian Möller "Hermansson och Nord reagerar starkt", *Göteborgs Posten*, 11 december 2017; Maria Haldesten, "Underskatta aldrig extremisters hat", *Hallands Nybeter*, 11 december 2017; "Judar utökar skyddet", *Svenska Dagbladet*, 11 december 2017; Viviana Canoilas & Marcus Andersson, "Judar allt räddare för att visa sin identitet", *Dagens Nybeter*, 12 december 2017; Eva Bofride, "Nolltolerans måste råda", *Gotlands Tidningar*, 12 december 2017; "Judiska ordföranden: Hatet är skrämmande", *Hallands Nybeter*, 12 december 2017; Stefan Krakowski, "Judehetsarna ska dömas och utvisas från Sverige", *Expressen*, 18 december 2017;

Tabell 9. Respondenternas svar på frågan om vilken eller vilka grupper i det svenska samhället som ofta utsätts för rasism (procent).

	Andel som nämnt gruppen	Antal som nämnt gruppen
Judar	27	241
Invandrare	23	209
Muslimar	14	125
Mörkhyade	13	116
Alla eller många	10	93
Romer	10	88
Utlandsfödda eller utländsk bakgrund	7	64
Flyktingar, nyanlända, asylsökande	7	63
Svenskar	7	62
Samer	4	33
Icke-svenskar	4	32

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken/vilka grupper anser du utsätts för rasism i det svenska samhället?* Grupperna har kodats i efterhand. Svartsbasen utgörs av de personer som har svarat "ja" eller "nej" på den inledande frågan om det finns grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (totalt 897 respondenter). Källa: Novus-undersökning genomförd den 14–19 december 2017.

situationen i Malmö och det kan därför vara vanskligt att tillskriva denna händelse all betydelse för förändringen.³³ Jämför man emellertid resultaten från webbpanelen som genomfördes strax före attentatet med den som gjordes efter denna händelse så kan vi notera att en betydligt större andel av de äldre svarspersonerna i den första panelen svarade "ingen uppfattning" på frågan om det finns grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället (se figur 5).

Lägger vi till det faktum att den äldsta åldersgruppen också var den som i störst utsträckning svarade att judar var en grupp som utsattes för rasism i det svenska samhället (se nedan) finns det goda grunder att anta att attentatet kan ha haft betydelse för resultatet.

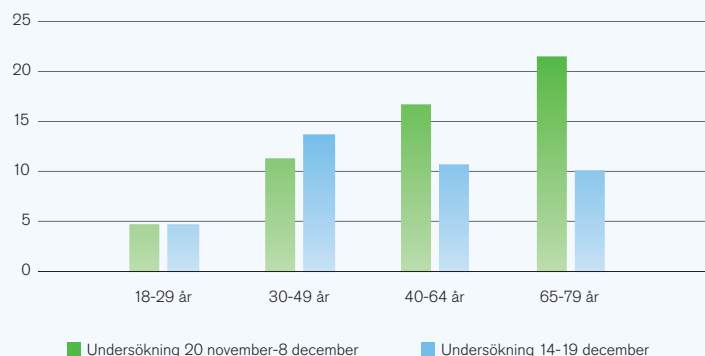
Men vad är då förklaringen till att den romska gruppen inte längre uppmärksammas i samma utsträckning som 2014? Återigen går det endast att spekulera, men just hösten 2014, då SOM-undersökningen genomfördes, var det mycket medial uppmärksamhet och debatt om romers utsatthet såväl i Sverige som i Europa. Inte minst uppmärksammades situationen för romer som anlant till Sverige från östra Centraleuropa och som ofta var bosatta i olika temporära tältläger utanför stadskärnorna.³⁴ I slutet av augusti brännskadades en romsk man så svårt när ett tältläger i Högdalen brann ned att han senare avled och inte minst polisens agerande vid detta tillfälle ådrog

³³ Se, till exempel, "Våga se hatet", *Jönköpings-Posten*, 9 februari 2015; "Nytt sändebud granskar", *Sydsvenskan*, 11 mars 2015; Amanda Wollstad, "Judars situation i Malmö är akut", *Kvällsposten*, 21 mars 2015; "Det går inte att leva som jude i Europa", *Sydsvenskan*, 19 juli 2015; "Judar ska vara trygga i Sverige", *Expressen*, 9 november 2015; "Stor oro bland judar", *Svenska Dagbladet*, 28 januari 2016.

³⁴ Se, till exempel, "Migranter måste lämna ödetomt", *Trelleborgs Allehanda*, 7 oktober 2014; "Tvingas betala för att tigga", *Göteborgs-Posten*, 8 oktober 2014; Gert Gelotte, "Tiggare är inte änglar", *Göteborgs-Posten*, 9 oktober 2014.

Figur 5

Svaret "ingen uppfattning" på frågan om det finns några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism, fördelat på webbpaneler och åldersgrupper (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism?* Det totala antalet svar uppgår till 1 111 respektive 1 001. Källa: Novus-undersökningar genomförda 30/11–8/12 2017 och 14–19 december 2017.

sig mycket kritik i media.³⁵

Det var emellertid inte endast i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö som de romska tiggarnas situation uppmärksammades, utan även i mindre städer som till exempel Sundsvall, Piteå, Varberg och Örnsköldsvik.³⁶ I samband med detta väcktes även frågor om det politiska ansvaret i denna fråga. I till exempel Umeå pågick det i oktober 2014 en lokal debatt om kommunens ansvar för de romska tiggarnas väl och ve när vinterkylan började sätta in.³⁷ Det riktades även en hel del kritik mot situationen för romer i Rumänien och Ungern som ofta lyftes fram som den yttersta orsaken bakom ökningen av romska tiggare på svenska gator och torg, någonting som i tur fick den ungerska ambassadören i Sverige att reagera.³⁸

Debatten handlade emellertid inte uteslutande om utländska romers situation i Sverige, utan också om diskriminering och kränkande behandling av svenskar med romskt ursprung. Hösten 2014 hade det gått ett år sedan upptäckten av att skånepolisen upprättat ett register över romska personer, något som uppmärksammades i media.³⁹ Tidigare under året hade Diana Nyman från Romska rådet

35 Se, till exempel, P4 Stockholm, "Rumänska tiggare berättar om hot i Högdalen", 16 september 2014, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=103&artikel=5966256> [2018-05-15]; Sveriges Radio, "Kritik mot polisen efter branden i Högdalen", 20 september 2014, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5970654> [2018-05-15]; Bilan Osman, "Sveriges rasistiska historia är skrämmande, smutsig och fasansfull", *Expressen* 1 oktober 2014;

36 "Allt fler tiggare anländer", *Dagbladet*, 4 oktober 2014; "Tänk dig in i att vara tiggare", *Piteå-Tidningen*, 6 oktober 2014; "Ringborg vill ta grepp mot hemlösheten", *Hallands Nyheter*, 8 oktober 2015; Deras bas i rusket", Örnsköldsvik Allehanda, 9 oktober 2014.

37 Se, till exempel, "Ordna plats att bo på i vinter", *Västerbottenskuriren* 8 oktober 2014; "Tillväxten Umeå sover vidare", *Västerbottenskuriren* 8 oktober 2014; "Det är ohållbart att de ska bo i tält", *Umeå Tidning* 8–14 oktober 2014.

38 Lilla Makkay, "Ambassadören: Nyansera bilden av Ungern", *Göteborgs-Posten*, 8 oktober 2014.

39 Se, till exempel, Bilan Osman, "Sveriges rasistiska historia är skrämmande, smutsig och fasansfull", *Expressen* 1 oktober 2014; Roko Kursar & Alexander Pancenkov, "Kränkningarna av de

i Göteborg nekats äta frukost på hotell Sheraton i Stockholm och i början av november meddelade DO att man ämnade stämma hotellet för diskriminering, något som åter aktualiserade frågan i media.⁴⁰ Stor uppmärksamhet fick även Unga Romers kampanj mot benämningen ”zigeuner Wurst” på en produkt som tillhandahölls av svenska korvkioskar.⁴¹

Såväl 2014 som 2017 var ”invandrare” den näst vanligaste gruppen som ansågs vara utsatt för rasism i det svenska samhället. Det föreligger inte heller någon större skillnad i nivåskattning mellan de två undersökningarna, 25 procent nämnde invandrare 2014 mot 23 procent 2017. Även andelen svarspersoner som i sina svar har nämnt mörkhyade är nästan oförändrad mellan mätningarna, 14 procent i 2014 års mätning mot 13 procent 2017. Däremot var det en betydligt större andel som nämnde muslimer i 2017 års mätning. Här har andelen svarspersoner som gett detta svar ökat från 8 procent 2014 till 14 procent 2017.

Ett intressant resultat, som vi får anledning att återkomma till, är att ungefär var tionde svarsperson menade att alla eller åtminstone många utsattes för rasism. Typiska svar i denna kategori är: ”alla inklusive etniska svenskar”, ”alla grupper” och ”alla i olika stor utsträckning.” Detta svar redovisas inte i rapporten om 2014 års mätning och det är därför omöjligt att säga någonting om förändringar gentemot denna.

Till kategorin utlandsfödda eller med utländsk härkomst har förts svar såsom ”Utlandsfödda” och ”Personer med utländsk härkomst.”⁷ 7 procent av svarspersonerna har uttryckt sig på detta sätt, vilket är en lika stor andel som de som istället har svarat flyktingar, asylsökande eller nyanlända, eller för den delen svenskar. 2014 var det 5 procent av respondenterna som svarade svenskar på samma fråga och det är därför tveksamt att tala om någon säkerställd förändring i synen på om svenskar är utsatta för rasism. Detta gäller även samer, även om en dubbelt så stor andel nämnde denna grupp 2017, jämfört med SOM-undersökningen 2014.

Gruppen ”icke-svenskar” slutligen är kodad utifrån svar i stil med ”personer med annan etnicitet än svensk”, ”alla som inte ser nog ’svensk’ ut”, men även några få svar med ordet ”nysvenskar” har räknats till denna kategori eftersom termen implicerar en annan, ”gammalsvensk” grupp. Även denna grupp förekommer i 4 procent av svaren.

Om vi nu går vidare och bryter ner denna bild i ännu mindre grupper för att försöka se om det finns några bakomliggande mönster

registrerade romernas rättigheter måste prövas i domstol”, *Sydsvenskan*, 3 oktober 2014.

40 Se, till exempel, ”Hotell stäms för nekad frukost”, *Aftonbladet*, 4 november 2014.

41 Se, till exempel, ”Här är korvnamnet som upprör romer”, *Aftonbladet*, 13 oktober 2014.

måste det inledningsvis konstateras att det är svårt att se varför det skulle föreligga några könsskillnader i synen på vilka grupper som är utsatta för rasism. Likväl kunde SOM-undersökningen 2014 konstatera att kvinnor i högre utsträckning än män tenderade att lyfta fram romer, invandrare och mörkhyade som utsatta grupper, medan män i högre utsträckning än kvinnor svarade att muslimer, svenskar och judar var grupper som ofta drabbas av rasism i det svenska samhället.⁴² Vi kan därför misstänka att det kan finnas könsskillnader i detta avseende också i materialet från 2017.

En annan möjlighet är att ålder spelar in i detta sammanhang. Det är till och med troligt med tanke på att innebörden av begreppet rasism förändrats över tiden. Det finns en numera ganska omfattande forskning som visar på kopplingen mellan generationserfarenheter och kollektiva minnen och det finns därför skäl att misstänka att äldre personer kan ha en annan uppfattning om vilka grupper som utsätts för rasism än yngre eftersom deras perceptioner av rasism kan vara präglade av tidigare erfarenheter.⁴³ Förekomsten av åldersskillnader i detta avseende kunde också noteras i SOM-undersökningen 2014 där äldre människor i högre utsträckning än yngre tenderade att se romer och judar som utsatta grupper, medan personer i åldrarna 15–49 år i högre utsträckning än personer i åldrarna 65–85 år angav att invandrare och svenskar utsattes för rasism. Vi väntar oss därför att den äldsta gruppen svars personer även i denna undersökning kommer att i högre utsträckning än den yngsta lyfta fram judar och romer som grupper utsatta för rasism. På samma grunder förväntar vi oss att den yngsta gruppen respondenter, vars förståelse av rasism istället präglats av det tidiga 2000-talets diskussioner, i större utsträckning än den äldre pekar på invandrare, muslimer och svenskar som grupper drabbade av rasism.

Det är svårare att se varför utbildningsnivå skulle påverka vilka grupper anses vara utsatta för rasism. Vi skulle möjligen kunna spekulera i att människor med högre utbildning kan tänkas lyfta fram fler eller andra grupper som utsatta, beroende på att man har en bredare förståelse av vad rasism kan vara. I SOM-undersökningen 2014 visade det sig att svars personer med hög utbildning var mer benägna att nämna romer, invandrare, muslimer och judar som grupper utsatta för rasism. Vi har därför trots allt anledning att förvänta oss skillnader i svaren beroende på utbildningsnivån hos svars personen.

2014 konstaterades även skillnader i detta avseende vad gäller bostadsort. Svars personer som var bosatta i storstäder lyfte i betydligt högre utsträckning fram romer, mörkhyade och muslimer som utsatta grupper. Det är svårt att utifrån tillgängliga data förklara varför det

42 Severin & Hjerm 2015, s. 283.

43 Se, till exempel, Schuman & Corning 2014.

förhöll sig på detta sätt. Jacob Severin och Mikael Hjerm menade dock att vad gäller den romska gruppen skulle detta eventuellt kunna bero på skillnader i synlighet av och diskussioner kring romska EU-migranter.⁴⁴

I tabell 10 visas resultaten nedbrutet på kön, ålder, utbildningsnivå och bostadsort. För att säkerställa att underlaget för analysen inte blir alltför litet har endast de grupper analyserats som åtminstone angivits av 50 svarspersoner.

Om vi först ser till kön så finner vi signifikanta effekter för kategorierna invandrare, flyktingar, nyanlända och asylsökande samt svenskar. Män tenderar att i högre utsträckning än kvinnor lyfta fram svenskar som en grupp som är utsatt för rasism, medan kvinnor däremot i högre utsträckning nämner invandrare. Här finns även en skillnad gentemot resultatet från SOM-undersökningen 2014 i det att det då var män som i något större utsträckning tenderade att svara att "invandrare" var utsatta för rasism. Skillnaden mellan de kvinnliga och manliga svarspersonerna var emellertid då endast 2 procentenheter. Ett starkt och signifikant samband föreligger emellertid mellan kön och de som svarar att kategorin flyktingar och nyanlända är utsatt för rasism. Medan endast 3 procent av männen nämner denna grupp så lyfter 11 procent av de kvinnliga svarspersonerna fram flyktingar, nyanlända och asylsökande som utsatta för rasism.

Om vi därefter analyserar ålderns betydelse kan vi notera ett starkt samband i synen på judar som en utsatt grupp. Medan endast 20 procent av respondenterna i åldersgruppen 18–29 år har angett judar som en grupp som utsätts för rasism är det hela 36 procent av svarspersonerna i åldersgruppen 65–79 år som har angett denna grupp. Samma tendens kunde iakttagas i SOM-undersökningen 2014, men då var nivåskattningarna betydligt lägre för denna grupp och låg i intervallet 1–8 procent av de respondenter som hade svarat "ja" eller "nej" på frågan om det fanns rasism i det svenska samhället.

Även för kategorierna alla/många, romer och utländsk bakgrund finner vi signifikanta effekter för ålder. När det gäller den förstnämnda kategorin så kan vi konstatera att det är framför allt yngre svarspersoner som tenderar att svara så. Endast 3 procent av de som är 65 år eller äldre har föreslagit att alla eller i varje fall en stor del människor i Sverige skulle vara utsatta för rasism, medan detta svar förekommer hos 20 procent av de i åldrarna 18–29 år. Detta antyder möjligheten att begreppet rasism för en del yngre har börjat vara mindre kopplat till något som drabbar specifika grupper och istället används för att beskriva en viss typ av praktiker eller utsatthet.

44 Severin & Hjerm 2014, s. 283.

När det gäller utländsk bakgrund är det istället i de två åldersgrupperna i mitten som vi finner en större benägenhet att ange detta svar. När det gäller flyktingar, nyanlända och asylsökande finner vi en signifikant effekt för alla åldersgrupper förutom den yngsta, medan det endast är i åldersgruppen 30–49 år som vi finner en motsvarande effekt för svaret svenskar.

Också i detta avseende kan vi se att utbildningsnivån har en betydelse. Det finns ett tydligt och signifikant samband mellan högre

Tabell 10. Andel omnämmanden i olika grupper för de åtta grupper som respondenterna oftast anger som utsatta för rasism i det svenska samhället (procent).

	Judar	Invandrare	Muslimar	Mörkhade	Alla/många	Romer	Utländsk bakgrund	Flyktingar, nyanlända, asylsökande	Svenskar
Samtliga	27	23	14	13	10	10	7	7	7
Kön									
Kvinna	25	27	16	13	9	10	7	11	5
Man	29	20	12	13	12	10	7	3	9
Ålder									
18–29 år	20	20	10	13	20	6	4	5	4
30–49 år	24	18	14	12	11	10	9	5	11
50–64 år	30	30	16	8	6	10	9	8	7
65–79 år	36	28	14	21	3	14	4	12	4
Utbildning									
Förgymnasial	22	37	11	11	8	7	6	11	7
Gymnasial	23	21	11	11	12	8	6	5	9
Universitets- eller högskoleexamen	34	20	19	17	9	13	8	8	4
Boendeort									
Stockholm, Göteborg, Malmö	36	19	15	14	11	11	5	6	6
Större städer	20	23	15	14	9	7	10	7	6
Övriga landet	23	28	12	10	10	10	7	8	8

Kommentar: Frågan lyder: *Vilken/vilka grupper anser du utsätts för rasism i det svenska samhället?* Svarsbasen utgörs av de personer som har svarat "ja" eller "nej" på den inledande frågan om det finns grupper i det svenska samhället som utsätts för rasism (totalt 897 respondenter). De bakgrundsvariabler som visar sig ha signifikant effekt också efter en kontroll för de tre övriga variablerna i analysen har markerats med fet stil. Källa: Novus-undersökning genomförd den 14–19/12 2017.

utbildning och svaret att judar är en grupp som är utsatt för rasism i det svenska samhället. 34 procent av de med högskole- eller universitetsexamen nämner denna grupp jämfört med 22 procent av de med endast förgymnasial utbildning. Det finns ett liknande samband när vi ser till vilka som har svarat muslimer. När det gäller svaret invandrare förhåller det sig i stället tvärt om. Här är det de med förgymnasial utbildning som är mest benägna att ange denna kategori, medan svarspersoner i de andra två kategorierna gör det i jämförelsevis mindre utsträckning. Det finns även en signifikant effekt av sambandet mellan högskole- och universitetsexamen och att ange romer som en grupp vilken är utsätts för rasism. Slutligen kan vi även notera en effekt för utbildningsvariabeln vad gäller de som har pekat ut svenskar som en utsatt grupp.

Vad gäller bostadsort kan vi till sist konstatera att svarspersoner bosatta i Stockholm, Göteborg och Malmö å ena sidan är betydligt mer benägna än respondenter som är bosatta i övriga delar av landet att nämna judar som en utsatt grupp, men å andra sidan mindre benägna att nämna invandrare.

5. Rasismens väsen

Som redan påpekades i det inledande citatet saknas det inte olika definitioner av begreppet rasism och vare sig i den samhällsvetenskapliga forskningen eller i den politiska debatten finns det någon konsensus kring exakt vilka fenomen som bäst kan beskrivas som uttryck för rasism. I stället står vi inför en situation där vi har ett antal olika ansatser som var och en fokuserar på en särskild form av rasism.⁴⁵ Debatten om vad rasism ”egentligen” är har i allmänhet förts på en ganska hög teoretisk nivå och med många hänvisningar till olika slags forskning och till olika kunskapsteoretiska positioner. Den präglas även av ganska stor användning av förhållandevis ovanliga begrepp och de flesta debattörer är uppenbarligen väl pålästa i den ganska svårtillgängliga litteraturen på området. Frågan är därför i vilken utsträckning människors vardagsförståelse av begreppet rasism speglar samhällsdebatten.

För att kunna bättre förstå vad svarspersonerna avsåg med rasism ställdes därför en öppen fråga: ”Skulle du nedan kunna ge ett exempel på vad du uppfattar som rasism”. Svarspersonerna avkrävdes alltså inga längre svar utan uppmanades endast att ge ett exempel.⁴⁶ Detta begränsar självfallet möjligheterna till en inträngande analys. Istället syftar detta avsnitt till att teckna en övergripande bild av vad människor associerar med detta begrepp.

Svaren på frågan kodades utifrån ett schema med sex variabler. Till att börja med registrerades ifall svaret innehöll termen ”ras”. Användningen av denna term är omstridd i en svensk kontext där många ogillar användningen av ordet eftersom det så tydligt kopplar till en föreställningsvärld där mänskligheten är uppdelad i olika ”raser” som dessutom i allmänhet tillskrivs olika egenskaper och värderas olika.⁴⁷ Det finns emellertid även de som menar att termen ”ras” har sitt fortsatta värde just eftersom den tydligt indikerar förekomsten av rasism.⁴⁸ Det kan därför vara intressant att studera hur vanligt före-

45 Se, till exempel, Hellström 2016.

46 Ovannämnda fråga uppfattades likväl som krävande eftersom 230 personer, motsvarande nästan 21 procent av deltagarna, valde att inte ge något svar. En bortfallsanalys visar att något fler män än kvinnor valde att inte svara. Det samma gäller personer äldre än 50 år och personer med endast grundskoleutbildning. Detta bedöms dock inte påverka utfallet av analysen på något avgörande sätt, men redan det relativt stora bortfallet antyder att frågan om vad som är rasism inte är lättbesvarad för många människor.

47 Redan 1998 uttalade till exempel Riksdagen att det inte fanns någon vetenskaplig grund för att dela in människor i skilda raser och att det följaktligen saknades grund för att använda ordet ras om människor. Istället bedömde man det som att den fortsatta användningen av termen ”ras” i författningstext kunde bidra till att underblåsa fördomar. Riksdagen uppmanade därför regeringen att låta genomföra en genomgång av i vilken utsträckning ”ras” förekom i olika författningar och att, där det var möjligt, föreslå en alternativ term. Det var dock först i juli 2014 uppdrog åt en statlig utredning att ”ta ställning till om termerna ras och rasmässig, använda om människor, bör tas bort från de lagar där de fortfarande förekommer och eventuellt ersättas med något annat uttryck [...]” Kommittédirektiv 2014: 115.

48 Se, till exempel, Tobias Hübinette, ”I antirasismens namn har vi slutat att tala om raser” *Etc*, 18

kommande "ras" eller "föreställningar om ras" är i de inkomna svaren. Till denna variabel, för enkelhetens skull döpt "ras", förs därför svar såsom:

- "Generaliseringar beroende på ras."
- "Särbehandlar personer för att man tycker vissa raser är överlägsna andra."

Den andra variabeln, "utseende" försöker fånga vikten som svarspersonerna lägger vid människors utseende i sin förståelse av rasism. Historiskt har begreppet rasism varit starkt kopplat till exkluderande praktiker baserade på uppfattningar om att skillnader i utseende skulle vara betydelsefulla. Det finns därför goda skäl att misstänka att detta också präglar vardagsförståelser av rasism. Exempel på svar som registrerats under denna variabel är:

- "Nedvärdera p g a hudfärg."
- "När man nedvärderar någon för att inte se ut som du själv vad gäller hudfärg och utseende."

Den tredje variabeln, "diskriminering" beskriver i vilken utsträckning som svaren tar upp diskriminering och särbehandling som exempel på rasism. Denna knyter relativt tydligt till frågor om förekomsten av strukturell rasism i samhället. I denna variabel ingår inte endast svar som uttryckligen använder termen "diskriminering", utan även svar som med andra ord beskriver diskriminerande processer, till exempel:

- "Att inte ge en person samma möjligheter p g a annan bakgrund."
- "All icke likabehandling p g a etnisk bakgrund."

Den fjärde variabeln, "människovärdet", registrerar istället referenser till alla människors lika värde. Här finner vi svar såsom:

- "Att människor har olika värde."
- "När man inte respekterar en persons människovärde, oavsett varifrån man kommer."

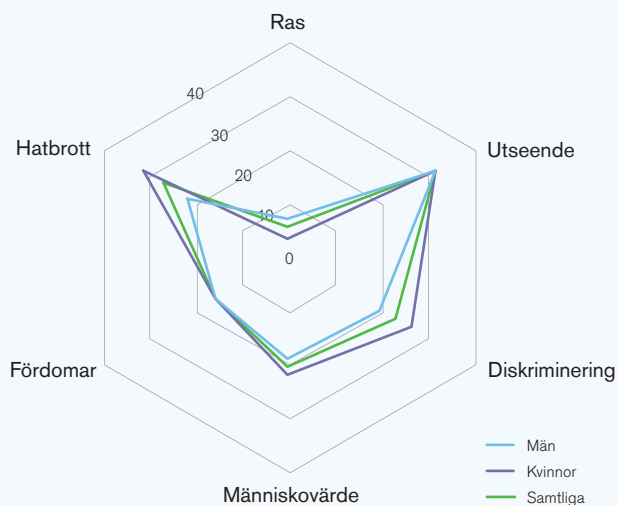
Den femte variabeln, "födomar", fångar istället in i vilken utsträckning som svarspersonerna kopplar rasism till födomar och stereotyper om andra grupper. Här ingår svar såsom:

- "Drar alla över en kam."
- "När människor oavsett hudfärg har födomar om människor med annan hudfärg/etnicitet."

maj 2017. <https://www.etc.se/kultur-noje/i-antirasismens-namn-har-vi-slutat-att-prata-om-raser>. [2018-09-06].

Figur 6

Diagram över svarspersonernas exempel på rasism, samtliga samt fördelat på kön (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Skulle du nedan kunna ge ett exempel på vad du uppfattar som rasism.* Det totala antalet svar uppgår till 881. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Den sjätte och sista variabeln, "hatbrott" noterar om svaren innehåller något som skulle gå att klassificera som hatbrott, till exempel våld, hot och kränkande tilltal. Några exempel får illustrera vad det kan handla om för typ av utsagor:

- "När man trakasserar någon som man inte tycker är svensk."
- "Prata illa, hota, trakassera någon p g a språk, hudfärg..."

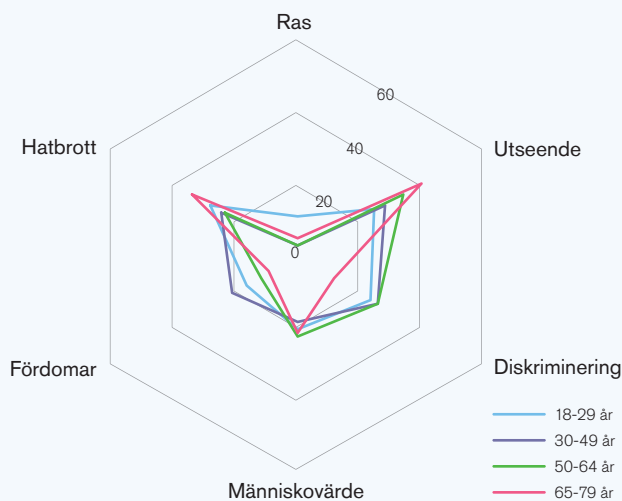
Utifrån dessa variabler kan vi i mycket grova drag teckna en bild av strukturen hos svaren på frågan om vad som kan vara rasism. I figur 6 visas inledningsvis resultatet för samtliga svarspersoner, samt nedbrutet på kön.

Som framgår av bilden refererar såväl kvinnor som män i samma utsträckning till människors utseende i sina exempel på rasism. Nästan var tredje person gör detta. Inte heller finns det några könsskillnader när man ser till hur ofta svarspersonerna nämner fördomar som uttryck för rasism. De manliga svarspersonerna tenderar däremot att i högre utsträckning än de kvinnliga använda termen "ras". Kvinnliga respondenter tenderar i stället att i högre utsträckning ge exempel på diskriminering, men också på hatbrott. De betecknar även i något högre grad än männen rasism som en bristande respekt för alla människors lika värde.

Går vi så vidare i analysen och ser till ålderns eventuella betydelse så kan vi, som framgår av figur 7, notera ganska stora skillnader mellan olika åldersgrupper. Svarspersoner som är 65 år eller äldre tenderar att lägga vikt vid skillnader i människors utseende och är även de som i störst utsträckning ger exempel på handlingar som närmast är

Figur 7

Diagram över svarspersonernas exempel på rasism fördelat på ålder (procent).

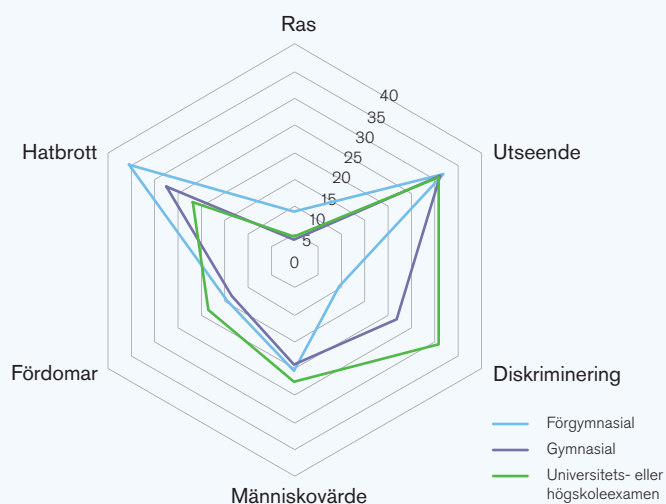
Kommentar: Frågan lyder: *Skulle du nedan kunna ge ett exempel på vad du uppfattar som rasism.* Det totala antalet svar uppgår till 881. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

att betrakta som hatbrott. Däremot nämner personer i denna grupp sällan fördomar eller diskriminering i sina svar. Även respondenter i åldrarna 50–64 år tillskriver i relativt hög utsträckning utseendesskillnader en betydelse för om något ska betecknas som rasism. Det är också de som i störst utsträckning lyfter exempel på diskriminering samt åberopa människors lika värde. Personer som är mellan 30 och 49 år gamla tenderar i stället att i högre grad än de övriga lyfta fram fördomar mot andra grupper som exempel på rasism. Den yngsta åldersgruppen med svarspersoner i åldrarna 18–29 år är intressant nog den som i störst utsträckning använder termen ”ras” och som även i relativt stor utsträckning inkluderar fördomar som exempel på rasism. Däremot tycks denna grupp lägga mindre vikt vid utseendesskillnader, särskilt i jämförelse med svarspersoner som är 50 år eller äldre.

Det finns även skillnader om man beaktar svarspersonernas utbildningsnivå. I figur 8 visas resultatet nedbrutet på personer med endast förgymnasial utbildning, med gymnasial utbildning samt med en examen från ett universitet eller högskola. Som framgår av bilden föreligger den verkligt stora skillnaden mellan personer med endast förgymnasial utbildning och de med universitets- eller högskoleexamen. Den förstnämnda gruppen är den som i störst utsträckning lyfter fram exempel på hatbrott och som även tenderar att använda termen ”ras” mer än de andra grupperna, medan den sistnämnda i mycket högre utsträckning än de övriga betonar diskriminering. De högutbildade är även de som i sina svar i störst utsträckning inkluderar fördomar och bristande respekt för alla människors lika värde.

Figur 8

Diagram över svarspersonernas exempel på rasism fördelat på utbildningsnivå (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Skulle du nedan kunna ge ett exempel på vad du uppfattar som rasism.* Det totala antalet svar uppgår till 881. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Sammanfattningsvis skulle man kunna teckna en bild av hur respondenterna ser på rasismens väsen. Det förefaller som att begreppet "rasism" är för en ganska stor grupp människor någonting som är kopplat till skillnader i utseende, däremot är det för de alla flesta frikopplat från termen "ras". Det är också tydligt att många förknippar rasism med vad vi skulle kunna kalla för hatbrottsbeteenden. Något mer än var fjärde respondent har givit sådana exempel. Mer än var femte person i undersökningen har även lyft fram olika former av diskriminering som exempel på rasism. Här kan man dock iaktta skillnader avseende kön, ålder och utbildningsnivå.

6. Rasismens arenor

Men var går det då att möta rasism? För att bättre förstå hur svarspersonerna såg på denna fråga fick de kommentera sex olika kontexter och skatta sannolikheten för att rasism förekommer i dessa på en likertskala med fem skalsteg där 1 stod för ”inte alls vanligt” och 5 stod för ”mycket vanligt”. Den första kontexten är att vistas på allmänna platser. Av BRÅ:s statistik över självrapporterad utsatthet för hatbrott framgår att brottsplatsen för 57 procent av fallen som handlar om hot och misshandel med främlingsfientliga motiv var under perioden 2008–2016 just allmänna platser. Motsvarande statistik för hot och misshandel med antireligiösa motiv var 46 procent under åren 2011–2016 och det förefaller därför rimligt att undersöka i vilken utsträckning som människor uppfattar dessa platser som särskilt utsatta.⁴⁹

Den andra kontexten rör vistelse på arbetsplatsen eller i skolan. Enligt ovanstående statistik var dessa platser för 25 procent av fallen med hot eller misshandel med främlingsfientliga motiv och för 29 procent av fallen av samma brott med antireligiösa motiv.⁵⁰

En tredje kontext rör internet och sociala medier. Det är väl känt att hatbudskap ofta sprids i olika digitala miljöer och det var därför rimligt att ställa en fråga om förekomsten av rasism i dessa. Den fjärde kontexten fokuserar på arbetsansökningar och rekryteringar. Här finns en möjlighet att fånga in hur svarspersonerna ser på mer strukturella dimensioner av rasism. Till skillnad från vad som utspelar sig i offentliga rum och i digitala medier är rekryteringsprocesser dessutom betydligt mindre transparenta och förmodligen sällan någonting som man ser med egna ögon, med mindre än att man är inblandad i rekryteringen. Den femte kontexten handlar om samvaro av vänner och det sjätte om utövande av fritidsaktiviteter. Dessa två frågor kan kännas som mindre självklara, men faktum är att i 25 procent av de ovan rapporterade fallen av hot och misshandel med främlingsfientliga motiv och 29 procent av de med religionsfientliga motiv var gärningspersonen en bekant till brottsoffret och det kan därför vara intressant att undersöka hur detta eventuellt avspeglas i undersökningens empiri.⁵¹

Låt oss inledningsvis studera hur svaren ser ut nedbrutna på ett antal bakgrundsvariabler. I figur 8 visas inledningsvis andelen av respondenter som har angivit att rasism är vanligt eller mycket vanligt i ovannämnda sammanhang, dels i förhållande till alla svarspersoner

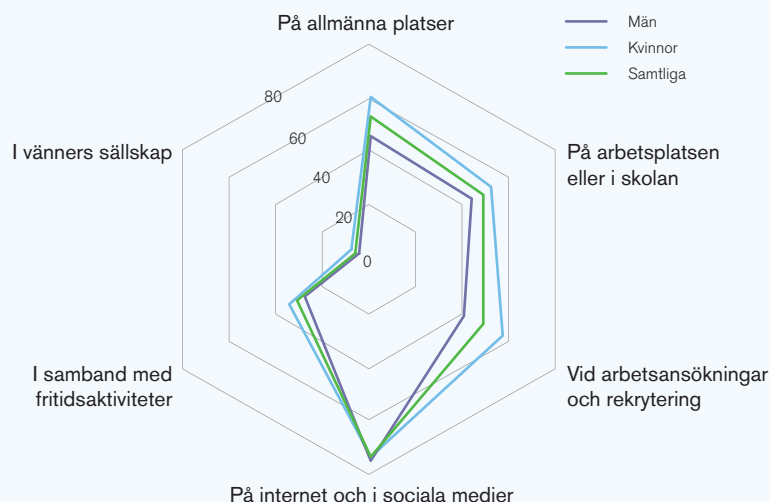
49 Brå 2018, s. 35.

50 Brå 2018, s. 35.

51 Brå 2018, s. 34.

Figur 9

Diagram över de kontexter i vilka svarspersonerna menar att rasism ofta förekommer, samtliga samt fördelat på kön (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning anser du att det vanligt att människor utsätts för rasism i Sverige i situationerna nedan?* I figuren visas den andel av respondenterna som har angivit något av de två högsta skalstegen 4 och 5, indikerande svaren vanligt eller mycket vanligt. Det totala antalet svar uppgår till 1 111. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

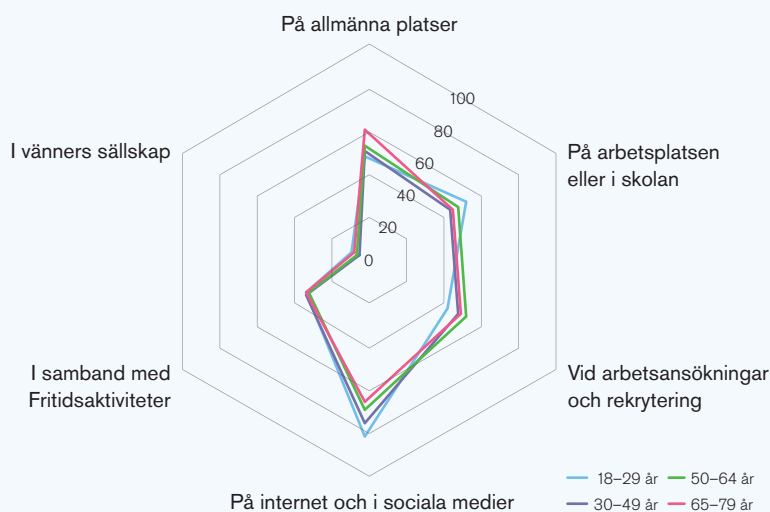
dels nedbrutet på kön. Som framgår av diagrammet anger den största andelen att rasism är vanligt på internet och sociala medier. Ungefär hälften har även svarat att rasism är vanligt på allmänna platser, vid anställningssituationer samt på arbetsplatsen eller i skolan. Däremot är det en betydligt mindre andel som har angett fritidsaktiviteter och en väldigt liten andel av respondenterna har svarat att rasism är vanligt eller mycket vanligt förekommande bland vänner.

Det går även att iaktta könsskillnader, framför allt i synen på anställningssituationer och på allmänna platser som sammanhang där rasism ofta förekommer. Här är skillnaden hela 15–16 procentenheter. Men även i alla övriga kontexter, förutom vad gäller internet och sociala medier (och där skiljer det mindre än två procentenheter), är det en större andel kvinnor än män som har indikerat en hög förekomst av rasism.

Går vi vidare och ser till åldersstrukturen kan vi inledningsvis notera vad som förefaller vara en stor åldersklyfta i synen på internet och sociala medier som arenor för rasism. Den yngsta åldersgruppen lyfter även i högre utsträckning än de övriga fram arbetsplatsen eller skolan som platser där det är vanligt eller mycket vanligt med rasism, och den är även den grupp som i minst utsträckning anger att rasism är vanligt i samband med anställningar och rekryteringar. Den äldsta åldersgruppen är i stället den som i störst utsträckning menar att rasism är vanligt förekommande på allmänna platser.

Figur 10

Diagram över de kontexter i vilka som svarspersonerna menar att rasism ofta förekommer, fördelat på åldersgrupper (procent).

Kommentar: För bakgrundsinformation se kommentaren till figur 9.

Ser vi sedan till utbildningsnivån finns det som framgår av figur 11 också tydliga skillnader. Den största skillnaden finns i synen på internet och på sociala medier där endast 63 procent av de med endast förgymnasial utbildning har svarat att rasism är vanligt eller mycket vanligt förekommande, jämfört med 76 procent för de med gymnasial utbildning och 77 procent för de med universitets- eller högskoleexamen.

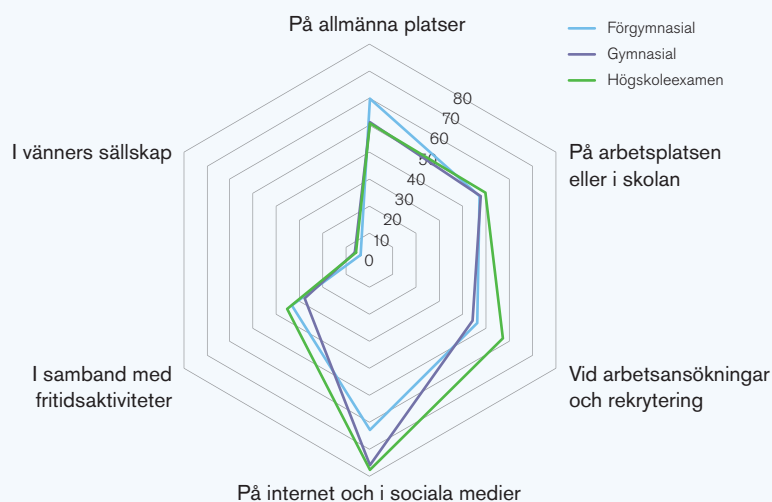
Det också tydligt att en betydligt större andel av de med universitets- och högskoleexamen har angett att rasism är vanligt eller mycket vanligt i samband med anställningsprocesser än vad som är fallet hos de med enbart gymnasial eller förgymnasial utbildning. De med enbart förgymnasial utbildning svarar istället i en högre utsträckning än de andra att rasism är vanligt förekommande på allmänna platser.

Det är nu dags att ta analysen ett steg vidare och studera de olika faktorernas betydelse för svaren. I analysen inkluderas, förutom kön, ålder och utbildning, även bostadsort, tillit till information om rasism från olika kanaler, hur ofta respondenterna talar om rasism med vänner och om de säger sig ha bevittnat rasism i Sverige under de senaste tolv månaderna.

Vad gäller de som har svarat att rasism är vanligt eller mycket vanligt på allmänna platser kan vi då konstatera signifikanta effekter för kön, ålder, utbildning, bostadsort och för att ha bevittnat rasism. Mer specifikt kan det konstateras det är mer sannolikt att kvinnor, personer som har fyllt 50 år, personer med enbart förgymnasial utbildning, personer bosatta i Stockholm, Göteborg och Malmö och personer som säger sig ha bevittnat rasism under de senaste tolv månaderna

Figur 11

Diagram över de kontexter i vilka svarspersonerna menar att rasism förekommer, fördelat på utbildning (procent).

Kommentar: För bakgrundsinformation se kommentaren till figur 9.

nämner allmänna platser som ställen där rasism är vanligt eller mycket vanligt, än övriga grupper.

Ser vi istället till de som har svarat arbetsplats och skola finner vi signifikanta effekter för kön och svaret på frågan om man själv har bevittnat rasism under det senaste året. Det är således en större sannolikhet att kvinnor och personer som säger sig ha bevittnat rasism i Sverige under det senaste året lyfter fram arbetsplatsen och skolan som arenor där rasism är vanligt förekommande.

För att återkomma till frågan om den rasism som kan förekomma vid anställningssituationer, men som kan vara svårare att få syn på för utomstående, kan det noteras att det här finns en signifikant effekt för svarspersonernas tilltro till information om rasism från olika medier, som yttrar sig i att det är mer sannolikt att svarspersoner med en medelstor tillit till informationen om rasism från olika källor anger att rasism är vanligt vid anställningssituationer. Det finns här även signifikanta effekter för kön och ålder som indikerar att det är mer sannolikt att kvinnor och personer som har fyllt femtio år anger detta svar.

Går vi därefter vidare till frågan om det är vanligt med rasism på internet och sociala medier kan vi notera signifikanta effekter för kön. Sannolikheten är större att män ger detta svar än att kvinnor gör det. Vi finner även positiva effekter för gruppen med enbart gymnasial utbildning, för de med medelstor eller stor tillit till information om rasism och för de som säger sig ibland eller ofta prata om rasism med sina vänner. Slutligen, när det gäller rasism i samband med fritidsaktiviteter finns det en svag men signifikant positiv effekt för svarspersoner i åldersgruppen 50–64 år.

7. Rasismens orsaker

Avslutningsvis ska vi närma oss frågan om vad svarspersonerna har för uppfattning om orsakerna till rasism. I undersökningen ställdes en öppen fråga om vad som var den största orsaken till att rasism uppstår. I tabell 11 visas de fem vanligaste förklaringarna.

Som framgår av tabellen har nära hälften angivit okunskap som huvudorsak till rasism. Det framgår sällan av svaren vilken slags okunskap det handlar om eller på vilket sätt bristande kunskap leder till rasism. Vanliga är istället svar såsom "okunnighet" eller "okunskap". Den näst vanligaste förklaringen är att rasism handlar om rädsla och osäkerhet. Det är dock betydligt färre som har gett detta svar, 23 procent. Även här är det svårt att utifrån korta svar såsom "rädsla för olikheter" eller "osäkerhet" uttala sig om hur svarspersonerna ser på de mekanismer som gör att människors rädsla tar sig uttryck i rasism. Efter dessa två kategorier är det ett stort steg ner till den tredje vanligaste förklaringen som är bristande integration och nämns av 8 procent av svarspersonerna. 6 procent har istället angivit kriminalitet bland invandrare som den främsta orsaken till rasism och en lika stor andel har svarat kulturkrockar.

I figur 12 kan vi inledningsvis konstatera att det också i detta avseende går att se en tydlig skillnad mellan kvinnor och män. Kvinnor tenderar att i betydligt större utsträckning än män ange okunskap samt rädsla och osäkerhet som de viktigaste förklaringarna till rasism. Dessa två samband har statistiskt signifikanta effekter även vid prövning för andra variabler.

I figur 13 går det även att se tydliga skillnader mellan åldersgrupper, framför allt mellan den äldsta och den yngsta. Medan 54 procent av svarspersonerna i den yngsta åldersgruppen har angett okunskap

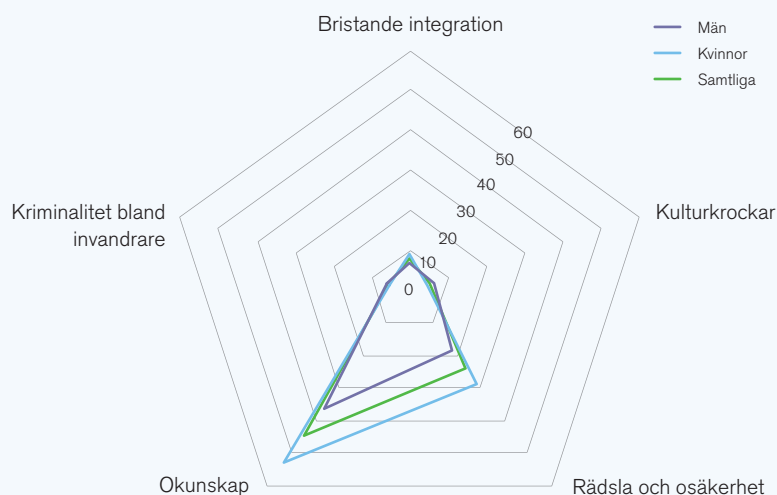
Tabell 11. De vanligaste förklaringarna till rasism enligt svarspersonerna.

	Andel (procent)	Antal svar
Okunskap	48	432
Rädsla och osäkerhet	23	226
Bristande integration	8	79
Kriminalitet bland invandrare	6	54
Kulturkrockar	6	53

Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du är den största orsaken till att rasism uppstår?* Det totala antalet svar uppgår till 967. **Källa:** Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Figur 12

Diagram över förklaringar till rasism, samtliga samt fördelat på kön (procent).

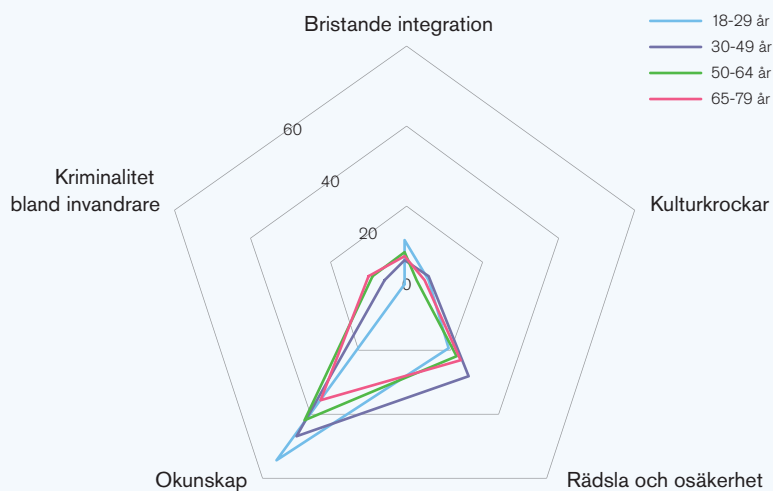
Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du är den största orsaken till att rasism uppstår?* Sambandsanalys indikerar att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 967. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

som den viktigaste förklaringen till rasism förekommer detta svar endast hos 36 procent av respondenterna i den äldsta åldersgruppen. Det förefaller också som att det finns en liknande skillnad mellan de yngsta och de äldsta åldersgrupperna även när vi ser till de som har svarat att rasism framför allt orsakas av kriminalitet hos invandrare. Men under prövning för andra faktorer försvinner all signifikant effekt för dessa två samband. Däremot kvarstår en signifikant effekt för sambanden mellan ålder, å ena sidan, och bristande integration respektive rädsla/osäkerhet, å den andra.

Går vi därefter vidare och ser till betydelsen av utbildning för människors uppfattningar om rasismens orsaker så kan det konstateras att det är framför allt i gruppen med universitets- eller högskoleexamen som en stor andel av svarspersonerna har lyft okunskap och rädsla/osäkerhet som förklaringsfaktorer. Effekterna för dessa samband kvarstår vid prövning för andra faktorer. Gruppen med enbart förgymnasial utbildning är i stället den som i störst utsträckning har svarat att rasism orsakas av kriminalitet bland invandrare. Även detta samband har en signifikant effekt vid prövning för andra variabler.

Figur 13

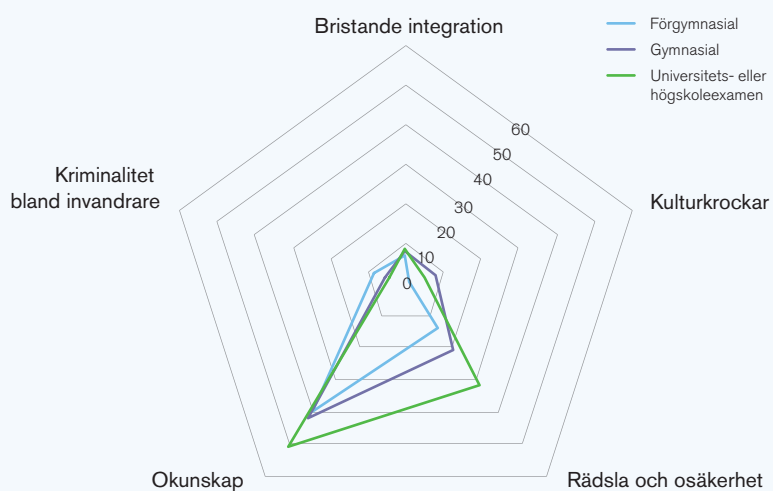
Diagram över förklaringar till rasism, fördelat på åldersgrupper (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du är den största orsaken till att rasism uppstår?* Sambandsanalys indikerar att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 967. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

Figur 14

Diagram över förklaringar till rasism, fördelat på utbildningsnivå (procent).

Kommentar: Frågan lyder: *Vad anser du är den största orsaken till att rasism uppstår?* Sambandsanalys indikerar att de observerade sambanden inte är orsakade av slumpen. Det totala antalet svar uppgår till 967. Källa: Novus-undersökning genomförd 30/11–8/12 2017.

8. Avslutningsvis

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att flertalet svarspersoner i undersökningarna som genomfördes i slutet av 2017 ansåg att det finns grupper som är utsatta för rasism i dagens svenska samhälle. Endast en minoritet var av en annan uppfattning. I detta avseende skiljer sig resultatet avsevärt från SOM-undersökningarna 2014 och 2015 då en betydligt mindre andel svarade att olika grupper var utsatta för rasism i Sverige.

Det är inte enkelt att förklara denna skillnad. I statistiken över självrapporterad utsatthet för hatbrott noteras en svag ökning på 1,5 procent under perioden 2014–2016, men denna räcker knappast till för att förklara den stora skillnaden i utfall. Det är i sammanhanget också viktigt att påpeka att SOM-undersökningarna genomfördes med en helt annan metod för datainsamling, vilket möjligen kan förklara en del (oklart hur stor) av resultatskillnaderna gentemot föreliggande undersökning, men knappast så stor del att den kan svara för en skillnad på 28–35 procentenheter.⁵² Möjligen handlar det om den framskjutna position som frågor inte bara om rasism utan också om invandring har haft i det offentliga samtalet under de senaste åren. Statsvetaren Marie Demker har påpekat att när medborgare formar sina attityder i politiska frågor är de känsliga för partiernas positioner och att människor i en polariserad debatt tenderar att lyssna på dem som i andra avseenden står en ideologiskt nära.⁵³ I vilken utsträckning detta förhållande också har påverkat uppfattningar om förekomsten av rasism i Sverige går inte att avgöra, men det kan konstateras att en betydligt större andel svarspersoner hade en tydlig uppfattning i frågan i undersökningarna som genomfördes 2017 än vad som var fallet 2–3 år tidigare. Möjligen handlar det om en kumulativ effekt av att frågor kopplade till rasism har haft en betydligt mer framträdande plats i politiken och i offentligheten under de senaste åren, än vad som var fallet i början av 2010-talet, och att detta har påverkat människors uppfattningar om förekomsten av rasism i det svenska samhället.

Vi har också kunnat konstatera att det likväl finns skillnader i människors uppfattningar om såväl rasismens förekomst som om vilka grupper som utsätts för rasism i det svenska samhället. Sådana skillnader kunde också konstateras i SOM-undersökningen 2014. Vad föreliggande undersökning emellertid har bidragit med är att visa på betydelsen av människors källor till kunskap om rasism. En

⁵² För en beskrivning SOM-undersökningens metod 2014 se Vernersdotter 2015.

⁵³ Demker 2017, ss. 486–487.

faktor som har visat sig ha stor effekt på respondenternas svar är deras tillit till informationen om rasism som de får från olika kanaler. Detta torde vara av stor betydelse för alla utbildningsinsatser i frågor som rör rasism, och sätter fokus på vikten av trovärdighet och betydelsen av en övertygande bevisföring. En verklig utmaning i detta sammanhang blir att möta de tendenser som tycks finnas att en del personer, åtminstone i dessa frågor, endast verkar sätta tro till vad de själva har sett med egna ögon.

Referenser

- Ahmadi, Palm & Ahmadi (2016). *Mångfaldsbarometern 2016*. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2017). *Hatbrott 2016. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2018). *Självrapporterad utsatthet för hatbrott. Analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006–2017*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Demker, Marie (2017). ”Ökat motstånd mot flyktingmottagning och invandrarers religionsfrihet”, *Larmar och gör sig till* (red. Andersson, Ohlsson, Oscarsson & Oskarsson). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Demker, Marie (2018). ”Oförändrat motstånd mot flyktingmottagning men stärkt hotbild kring religion och svensk kultur”, *Sprickor i fasaden* (red. Andersson, Carlander, Lindgren & Oskarsson). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hellström, Anders (2016). *Rasist? Inte jag. Om rasismer – en begreppsinventering*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Kantar Sifo (2017). *Räckviddsrapport ORVESTO Konsument 2017:2*. Stockholm: Kantar Sifo.
- Lancee, Bram & Sarasin, Oriane (2015). ”Educated Preferences or Selection Effects? A Longitudinal Analysis of the Impact of Educational Attainment on Attitudes Towards Immigrants”, *European Sociological Review*, vol. 31:4.

- Lange, Anders (1992). *Reflektioner kring rasism*. Stockholm: CEIFO.
- Lindgren, Mats & Benkovic Cederkranz, Mirja (2015). *På minerad mark. En analys av diskussionen kring rasism och intolerans i medier och sociala medier*. Opublicerad rapport till Forum för levande historia. Stockholm: Kairos Future.
- Mångkulturellt Centrum (2018). *Kartläggning av återkommande undersökningar av rasism i Sverige*. Opublicerad rapport till Forum för levande historia, diarienummer 2015/36.
- Severin, Jacob & Hjerm, Mikael (2015). "Uppfattningar om rasism", *Fragment* (red. Bergström, Johansson, Oscarsson & Oskarsson). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Severin, Jacob (2016). Opublicerad intern projektrapport på Forum för levande historia, daterad 1 april 2016.
- Schuman, Howard & Corning, Amy (2014). "Collective memory and autobiographical memory: Similar but not the same", *Memory Studies*, vol. 7:2.
- Vernersdotter, Frida (2015). "Den nationella SOM-undersökningen 2014", *Fragment* (red. Bergström, Johansson, Oscarsson & Oskarsson). Göteborg: Göteborgs universitet.

Forum för levande historia är en myndighet under Kulturdepartementet. Vårt uppdrag är att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.